

Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς

Διδάσκων: Δημήτρης Ἀρμάος * Τρίτη 3-6 π.μ. — Ἀμφιθέατρο 204

Σημειώσεις γιὰ τὴν Παρουσίαση

[Ὅρισμένα στοιχεῖα (λεξιλογικὰ κυρίως) καταχωρίζονται στὸ περιθώριο τῶν κειμένων ποὺ ἀνθολογοῦνται
στὰ φωτοτυπημένα ὑλικά Μερικὲς Ἀκόμη Ἀφορμὲς Λόγου γιὰ τὸν Νεοελληνικὸ Διαφωτισμὸ.
Τὰ σημεία ποὺ ξεχωρίζονται μὲ κάθετη γραμμὴ στὸ περιθώριο δὲν ἀνήκουν στὴν ἐξεταστέα ὕλη.]

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ

- Χορηγούμενα Ἐγχειρίδια: Ἐπιλογή Βιβλιογραφίας
- Εὐρωπαϊκὸς Διαφωτισμὸς: Ἕνα Ἐγκυκλοπαιδικὸ Διάγραμμα
- Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς: Συνοπτικὰ Στοιχεῖα
- Ἡ Πρώμη Φάση («Προδρομικὴ» Περίοδος): Ἡ «Στροφή πρὸς τὴ Δύση» (1750-1770)
 - Ἡ Ὠριμὴ Φάση: Ἡ «Στροφή πρὸς τὰ Μέσα» (1770-1850): Συγκλίσεις καὶ Ἀποκλίσεις
 - Ὁ ΚΟΡΑΪΣ ΚΑΙ Ἡ ἘΠΟΧὴ ΤΟΥ: Ἡ ἘΚΘΕΣΗ Κ.Θ. ΔΗΜΑΡᾶ (μὲ παρεμβαλλόμενα σχόλια)
 - Ἐπεξήγηση τοῦ Τίτλου (εἰσαγωγικά)
 - Στὰ Μισὰ τοῦ Αἰῶνα
 - Συντελεστὲς τῆς Προπαρασκευῆς
 - Προβλήματα
 - Πειραματισμοί
 - Ἀνακαινιστικὴ Πνοή (ὁ Κοραΐς καὶ οἱ ἄλλοι διαφωτιστές)
 - Τὰ τοῦ Δράματος Πρόσωπα
 - Τὸ Τέλος (ἐπίλογος)
- Ἐπικρατούμενα (1820-1850): Ἀφετηρίες
- Ἀπὸ τὴ Λογοτεχνία τῆς Διαφωτιστικῆς Περιόδου

ΧΟΡΗΓΟΥΜΕΝΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

ΔΗΜΑΡᾶΣ (Κ.Θ.) [εἰσαγ.-ἐπιμ.] 1953, *Ὁ Κοραΐς καὶ ἡ Ἐποχὴ του* (Ἀθ.: «Ἀετός» / «Δαίδαλος» - I. Ζαχαρόπουλος <Βασικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 9.> — καὶ ἀνατ.).
Μερικὲς Ἀκόμη Ἀφορμὲς Λόγου γιὰ τὸν Νεοελληνικὸ Διαφωτισμὸ [φωτοαντίγραφα — ὅπου καὶ οἱ βιβλιογραφικὲς συντομογραφίσεις].

ΕΠΙΛΟΓΗ ΓΕΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

- ἈΓΓΕΛΟΥ (Ἄλκης) 1988, *Τῶν Φώτων: Ὅψεις τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ* (Ἀθ.: Ἑρμῆς <Νεοελληνικὰ Μελετήματα, 9>).
— 1999, *Τῶν Φώτων Β': Ὅψεις τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ* (Ἀθ.: Μ.Ι.Ε.Τ.).
ἈΘΪΝΗ (Στέση) 2001, *Ὅψεις τῆς Νεοελληνικῆς Ἀφηγηματικῆς Πεξογραφίας, 18ος Αἰ. - 1830: Ὁ Διάλογος μὲ τὶς Ἑλληνικὲς καὶ Ἐένες Παραδόσεις στὴ Θεωρία καὶ τὴν Πράξη*, διδ. διατρ. (Θεσσαλονίκη: Τμῆμα Φιλολογίας τοῦ Α.Π.Θ.).
ἈΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ (Δημήτρης Γ.) / (Ἐμμανουὴλ Ν.) ΦΡΑΓΚΪΣΚΟΣ [γεν. ἐπιμ.] 1998, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς: Βιβλιογραφία 1945-1995 / Neohellenic Enlightenment: A Bibliography 1945-1995* (Ἀθ.: Ἐθνικὸ Ἴδρυμα Ἑρευνῶν [Ε.Ι.Ε.], Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν / Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας).
ἈΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ (Ρωξάνη Δ.) 2003, *Νεοελληνικὸς Ἡθικὸς καὶ Πολιτικὸς Στοχασμὸς: Ἀπὸ τὸν Διαφωτισμὸ στὸν Ρομαντισμὸ* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας).
ἈΣΔΡΑΧᾶΣ (Σπύρος) [ἐπιμ.] 1979, *Ἡ Οἰκονομικὴ Δομὴ τῶν Βαλκανικῶν Χωρῶν: 1505-1905 Αἰῶνας* (Ἀθ.: Μέλισσα).

- AA.VV. 1974, *Symposium L'Époque phanariote: 21-25 octobre 1970: À la mémoire de Cléobule Tsourkas / Συμπόσιον Ἡ Ἐποχὴ τῶν Φαναριωτῶν: 21-25 Ὀκτωβρίου 1970: Μνήμη Κλεοβούλου Τσούρκα* (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies / Θεσσαλονίκη: Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου).
- ΒΆΛΣΑ (M.) [M. VALSA] 1994, *Τὸ Νεοελληνικὸ Θέατρο ἀπὸ τὸ 1453 ἕως τὸ 1900*, μτφρ.-εἰσαγ. Χαρὰ Μπακονικόλα-Γεωργοπούλου (Ἀθ.: Εἰρμός — τίτλ. πρωτ.: *Le Théâtre grec moderne de 1453 à 1900*, Berlin: Akademie-Verlag <Byzantinistische Arbeiten, 18>, 1960).
- ΓΕΔΕΩΝ (Μανουὴλ Ι.) 1976, *Ἡ Πνευματικὴ Κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' Αἰῶνα*, ἐπιμ. Ἄλκης Ἀγγέλου / Φίλιππος Ἡλιοῦ (Ἀθ.: Ἐρμῆς <Νεοελληνικά Μελετήματα, 1>).
- ΓΙΑΝΝΑΡΆΣ (Ἀναστάσιος) 1976, *Ὁ Ἀγγλικὸς Ἐμπειρισμὸς καὶ ὁ Γαλλικὸς Διαφωτισμὸς: Πανεπιστημιακὲς Παραδόσεις* (Ἀθ.: ἐκδ. Παπαζήση).
- ΓΟΙΡΓΟΥΡΉΣ (Στάθης) 2007, *Ἔθνος-Ὀνειρο: Διαφωτισμὸς καὶ Θέσμιση τῆς Σύγχρονης Ἑλλάδας*, μτφρ. Ἀθανάσιος Κατσικερός (Ἀθ.: Κριτικὴ <Ἐπιστημονικὴ Βιβλιοθήκη> — τίτλ. πρωτ.: Stathis GOURGOURIS, *Dream Nation: Enlightenment, Colonization, and the Institution of Modern Greece*, Board of Trustees of the Leland Stanford Junior University: S.U.P., 1996).
- CASSIRER (Ernst) 2004, *Διαφωτισμὸς καὶ Θρησκεία*, μτφρ. Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος (Ἀθ.: Ἐρασμος <Οἱ Ἰδέες, 22> — τίτλ. πρωτ.: «Religion», Κεφ. 4. τοῦ *Die Philosophie der Aufklärung*, Tübingen: J.C.B. Mohr, 1932, ἀπὸ τὴν ἀγγλ. μτφρ. τοῦ Fritz C.A. Koelin, ἐπιμ. James P. Pettegrove, *The Philosophy of the Enlightenment*, Princeton U.P., 1951, σσ. 134-96).
- ΔΗΜΑΡΆΣ (Κ.Θ.) 1977, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς* (Ἀθ.: Ἐρμῆς <Νεοελληνικά Μελετήματα, 2>).
- 1992, *Ἱστορικὰ Φροντίσματα*, ἐπιμ. Πόπη Πολέμη, τ. 1.: *Ὁ Διαφωτισμὸς καὶ τὸ Κορύφωμά του* (Ἀθ.: Πορεία).
- ΔΙΖΙΚΙΡΙΚΗΣ (Γιῶργος) 1984, *Ὁ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς καὶ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Πνεῦμα 1750-1821: Αἰσθητικὴ καὶ Ἰδεολογία τῶν Λογίων τῆς Τουρκοκρατίας* (Ἀθ.: ἐκδ. Φιλιππόττη <Κριτικὴ-Μελετήματα, 15>).
- DELON (Michel) 2004, *Ὁ Διαφωτισμὸς καὶ ἡ Σημασία τῶν Διαβαθμίσεων / Les Lumières, ou Le Sens des gratations: Ἐτήσια Διάλεξη Κ.Θ. Δημαρᾶ, 2003*, μτφρ. Ἄννα Ταμπάκη, πρόλ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, ἐπιμ.: συζήτηση τοῦ συγγρ. μὲ τὸν προλογίζοντα καὶ τὸν Βασίλη Μουρδουκούτα (Ἀθ.: Ἐθνικὸ Ἴδρυμα Ἐρευνῶν [E.I.E.] / Ἴνστιτούτο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν).
- FOUCAULT (Michel) 1988, *Τί εἶναι Διαφωτισμὸς*, μτφρ. Στέφανος Ροζάνης (Ἀθ.: Ἐρασμος <Φιλοσοφία, II> — τίτλ. πρωτ.: «Was ist Aufklärung?» [1978], ἀπὸ τὴν ἀγγλ. μτφρ. Catherine Porter «What is Enlightenment?»: Paul RABINOW [ἐπιμ.], *The Foucault Reader*, N.Y.: Pantheon Books, 1984).
- GAY (Peter) 1966-1969, *The Enlightenment: An Interpretation*, 2 ττ. (N.Y.: Alfred A. Knopf — L.: Weidenfeld & Nicolson, 1967-1970).
- 2001, *Διαφωτισμὸς. Ὁ Βολταῖρος συζητᾷ μὲ τὸν Λουκιανὸ καὶ τὸν Ἐρασμο: Σύγχρονοι Νεοκρικοὶ Διάλογοι γιὰ τὴν Ἱστορία καὶ τὴν Ἑλπίδα, τὴν Φαντασία καὶ τὸν Λόγο, τὴν Βία καὶ τὴν Ἐλευθερία: καὶ γιὰ τὴ Σημασία τοῦ Διαφωτισμοῦ Σήμερα*, μτφρ. Μάκης Κολλητίδης (Θεσσαλονίκη: Θύραθεν — τίτλ. πρωτ.: *The Bridge of Criticism: Dialogues among Lucian, Erasmus and Voltaire on the Enlightenment; on History and Hope, Imagination and Reason, Constraint and Freedom, and Its Meaning for Our Time*, N.Y.: Harper & Row, 1970).
- ἩΛΙΟΥ (Φίλιππος) 1989, *Ἰδεολογικὲς Χρήσεις τοῦ Κοραϊσμοῦ στὸν 20ὸ Αἰῶνα* (Ἀθ.: Ὁ Πολίτης).
- HAMPSON (Norman) 1995, *Ὁ Διαφωτισμὸς: Μιὰ Ἀποτίμησις γιὰ τὶς Παραδοχὲς*, μτφρ. Δήμητρα Γ. Μπεχλικούδη (Ἀθ.: ἐκδ. Παπαζήση — τίτλ. πρωτ.: *The Enlightenment: An Evaluation of Its Assumptions, Attitudes and Values*, L.: Penguin, 1990· ἀρχ. ἐκδ. *The Pelican History of European Thought*, τ. 4., Harmondsworth: Penguin / N.Y.: Pantheon, 1968).
- HANKINS (Thomas L.) 1998, *Ἐπιστήμη καὶ Διαφωτισμὸς*, μτφρ. Γιῶργος Γκουνταρούλης, ἐπιμ. Κώστας Γαβρόγλου (Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης <Ἱστορία καὶ Φιλοσοφία τῆς Ἐπιστήμης> — τίτλ. πρωτ.: *Science and the Enlightenment*, Cambridge: C.U.P. <Cambridge History of Science Series>, 1985).

- HENDERSON (George Patrick) 21994, *Ἡ Ἀναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στοχασμοῦ, 1620-1830: Ἡ Ἑλληνική Φιλοσοφία στὰ Χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας*, μτφρ. Φανούριος Κ. Βῶρος, βιβλιογρ. ἐνημ. Λίνος Γ. Μπενάκης, βιβλιογρ. ἐπιμ. Κ.Θ. Πέτσιος (Ἀθ.: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν <Κέντρο Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας· Σειρὰ 3: Μεταφράσεις> 1977 — τίτλ. πρωτ.: *The Revival of Greek Thought, 1620-1830*, Albany: State University of New York Press, 1970).
- HORKHEIMER (Max) / (Theodor W.) ADORNO 1986, *Ἡ Διαλεκτική τοῦ Διαφωτισμοῦ*, μτφρ. Ζήσης Σαρίκας (Ἀθ.: Ἰψίλον <Φιλοσοφική Βιβλιοθήκη, 10> — τίτλ. πρωτ.: *Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente*, Amsterdam 1947· ἄλλη ἑλλ. μτφρ. Λευτέρης Ἀναγνώστου, ἐπιμ. Γεράσιμος Κουζέλης, ἐπιμ. Κοσμάς Ψυχοπαίδης, Ἀθ.: Νῆσος <Γνώμονες, 1>, 1996).
- ISRAEL (Jonathan) 2005, *Ἡ Εὐρώπη καὶ ὁ Ριζοσπαστικός Διαφωτισμός: Μιὰ Τυπολογία τῶν Διανοητικῶν καὶ Πολιτισμικῶν Πηγῶν τῆς Νεωτερικότητας / Europe and the Radical Enlightenment: A Typology of Modernity's Intellectual and Cultural Roots: Ἐτήσια Διάλεξη Κ.Θ. Δημαρᾶ, 2004*, μτφρ. Μαρία-Χριστίνα Χατζηγιάννου, πρόλ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης (Ἀθ.: Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν [E.I.E.] / Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν).
- ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ (Β Π.) [ἐπιμ.] 1999, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Ἀπόπειρα μιᾶς Νέας Ἐρευνητικῆς Συγκομιδῆς. Πρακτικά Πενελλήνιου Συνεδρίου, Κοζάνη 8-10 Νοεμβρίου 1996* (Κοζάνη: Ἰνστιτούτο Βιβλίου καὶ Ἀνάγνωσης).
- ΚΑΡΑΣ (Γιάννης) 1977, *Οἱ Θετικὲς-Φυσικὲς Ἐπιστῆμες στὸν Ἑλληνικὸ 18^ο Αἰώνα* (Ἀθ.: Gutenberg).
- 1988α', *Ἡ Ἐπιστημονική-Φιλοσοφική Σκέψη στὸν Ἑλληνικὸ Χῶρο κατὰ τὴν Περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας: Ἡ Περίπτωση τῶν Φυσικῶν-Θετικῶν Ἐπιστημῶν*, 2 ττ., διδ. διατρ. (Ἰωάννινα).
- 1988β', «Ἡ Κυκλοφορία τοῦ Βιβλίου καὶ οἱ Ἀμοιβές τῶν Δασκάλων κατὰ τὸ 18^ο Αἰώνα: Ἐνδείξεις τῆς Λειτουργίας τοῦ Νόμου τῆς Προσφορᾶς καὶ τῆς Ζήτησης»: *Προσεγγίσεις στὶς Νοοτροπίες τῶν Βαλκανικῶν Λαῶν, 15^{ος}-20^{ος} Αἰ.: Οἰκονομικὲς Ἀντιλήψεις καὶ Συμπεριφορές* (Ἀθ.).
- 1991, *Οἱ Θετικὲς Ἐπιστῆμες στὸν Ἑλληνικὸ Χῶρο: 15^{ος}-19^{ος} Αἰώνας* (Ἀθ. «Δαίδαλος» - I. Ζαχαρόπουλος).
- [ἐπιμ.] 1992, 1993, 1994, *Οἱ Ἐπιστῆμες στὴν Τουρκοκρατία: Χειρόγραφα καὶ Ἐντυπα*, 3 ττ. (Ἀθ.: Βιβλ. τῆς «Ἐστίας» <Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν [K.N.E.] / Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν [E.I.E.], 42, 46, 48>).
- 2001, *Ἡ Ἑλληνική Ἐπιστήμη καὶ ὁ Βαλκανικὸς Χῶρος: 18^{ος}-19^{ος} Αἰώνας* (Ἀθ.: «Δαίδαλος» - I. Ζαχαρόπουλος).
- [ἐπιμ.] 2003, *Ἱστορία καὶ Φιλοσοφία τῶν Ἐπιστημῶν στὸν Ἑλληνικὸ Χῶρο: 17^{ος}-19^{ος} Αἰ.* (Ἀθ.: Μεταίχμιο).
- ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ (Πασχάλης Μ.) 1996, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Οἱ Πολιτικὲς καὶ Κοινωνικὲς Ἰδέες*, μτφρ. Στέλλα Νικολοῦδη (Ἀθ.: M.I.E.T. — τίτλ. πρωτ.: *Tradition, Enlightenment and Revolution*, Harvard University Ph.D. Dissertation, 1978).
- ΚΟΝΔΙΔΗΣ (Παναγιώτης) 1987, *Ὁ Εὐρωπαϊκὸς Διαφωτισμός*, 2 ττ. (Ἀθ.: Θεμέλιο <Ἱστορική Βιβλιοθήκη> — τίτλ. πρωτ.: *Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus*, Stuttgart: Klett-Cotta-Verlag, 1981· München: Deutscher Taschenbuchverlag, 21986).
- 1988, *Ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Οἱ Φιλοσοφικὲς Ἰδέες* (Ἀθ.: Θεμέλιο <Ἱστορική Βιβλιοθήκη>).
- ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ (Αἰκατερίνη) / (Λουκία) ΔΡΟΥΛΙΑ / (ΕΥΓΟ) LAYTON 1986, *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον, 1476-1830* (Ἀθ.: M.I.E.T.).
- ΚΟΥΜΑΣ (Κωνσταντῖνος Μ.) 21998, *Οἱ Ἕλληνες: Διαφωτισμός-Ἐπανάσταση [= Ἱστορία τῶν Ἀνθρωπίνων Πράξεων ἀπὸ τῶν Ἀρχαιοτάτων Χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας, τ. 12., Ἐν Βιέννῃ: τυπ. Ἀντωνίου Αὐκούλου, 1832, σσ. 736-44]* (Ἀθ.: Ἀναστατικὲς Ἐκδόσεις Δ.Ν. Καραβία <Βιβλιοθήκη Ἱστορικῶν Μελετῶν, 13> 1966).
- ΚΟΥΜΑΝΤΖΗ (Ἐλένη) 2002, *Τὸ Βιβλίον στὴν Ἀκμὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (1761-1820): Ποσότητες, Ποιότητες, Ἰδέες* (Ἀθ.: Ἀτραπὸς-Περιβολάκι).
- ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΣ (Γεώργιος Π.) [εἰσαγ.-ἐπιμ.] 1956: *BB 4-5 (Λόγιοι τῆς Τουρκοκρατίας)*.

- ΛΑΣΚΑΡΗΣ (Νικόλαος Ι.) 1938, *Ιστορία του Νεοελληνικού Θεάτρου*, τ. 1. (Αθ.: εκδ. Μ. Βασιλείου).
- ΛΟΥΚΟΣ (Χρήστος) [έπιμ.] 2007, *Κοινωνικοί Αγώνες και Διαφωτισμός: Μελέτες Αφιερωμένες στον Φίλιππο Ήλιου* (Ηράκλειο Κρήτης: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης <Συμβολές στις Έπιστημες του Ανθρώπου>).
- ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ (Κωνσταντίνος Δ.) 2001, *Η Παιδαγωγική του Νεοελληνικού Διαφωτισμού*, πρόλ. Μ.Γ. Μερακλής (Αθ.: Πορεία).
- ΜΕΡΑΚΛΗΣ (Μιχ. Γ.) 2007, *Λαϊκός Πολιτισμός και Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, πρόλ. Βασίλης Φίλιας (Αθ.: εκδ. Παπαζήση <Σύγχρονες Κοινωνικές Έπιστημες: Θεωρία και Πράξη>).
- ΜΟΣΧΟΝΑΣ (Έμμ. Ι.) [είσαγ.-έπιμ.] 1981, *Η Δημοτικιστική Αντίθεση στην Κοραϊκή «Μέση Οδό»: Βηλαράς, Ψαλίδας, Χριστόπουλος κ.ά.* (Αθ.: Οδυσσεάς <Νεοελληνική Λογοτεχνία - Έστία, 2>).
- MENDELSSOHN (Moses) / (Immanuel) KANT / (Johann Georg) HAMANN / (Christoph Martin) WIELAND / (Andreas) RIEM / (Johann Gottfried) HERDER / (Gotthold Ephraim) LESSING / (Werner) ERHARD / (Johann Christoph Friedrich von) SCHILLER 1989, *Τί είναι Διαφωτισμός*, μτφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος (Αθ.: Κριτική <Κριτική Σκέψη> — τίτλ. πρωτ.: *Was ist Aufklärung?*, έπιμ. Ehrhard BAHR, Stuttgart: Philipp Reclam <Universal Bibliothek>, 1974, και Immanuel KANT, «Was heißt: sich im Denken orientieren?»: Ίδ., *Werke*, έπιμ. Wilhelm Weischedel, τ. 5: *Schriften zur Metaphysik und Logik*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1975, σσ. 265-83).
- ΝΟΥΤΣΟΣ (Παναγιώτης Χ.) 2005, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Τά Όρια της Διακινδύνευσης* (Αθ.: Έλληνικά Γράμματα).
- ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ (Ευάγγελος Π.) [είσαγ.-έπιμ.] 1953: *BB 35 (Νεοελληνική Φιλοσοφία, τ. 1.)*.
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ (Χρίστος Γ.) 1981, *Το Έλληνικό Βιβλίο κατά την Τουρκοκρατία (1476-1820): Περιλήψεις Μαθημάτων...* (Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. — και άνατ.).
- 1986, *Πρώμη Νεοελληνική Ιστοριογραφία (1453-1821): Περιλήψεις Μαθημάτων...* (Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. — και άνατ.).
- ΠΕΤΣΙΟΣ (Κωνσταντίνος Θ.) 1993, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Έλληνική Βιβλιογραφία* (Γιάννινα).
- ΠΕΧΛΙΒΑΝΟΣ (Μίλτος) 1999, *Έκδοχές Νεοτερικότητας στην Κοινωνία του Γένους: Νικόλαος Μανροκορδάτος - Ίώσηπος Μοισιόδακας - Αδαμάντιος Κοραής*, διδ. διατρ. (Θεσσαλονίκη: Τμήμα Φιλολογίας του Α.Π.Θ.).
- ΣΙΔΕΡΗΣ (Γιάννης) 21990, *Ιστορία του Νέου Έλληνικού Θεάτρου*, τ. 1. (1794-1908), έπιμ. Πλάτων Μαυρομούστακος (Αθ.: εκδ. Καστανιώτη — 1951).
- ΣΚΙΑΔΑΣ (Νίκος Ε.) 1976, *Χρονικό της Έλληνικής Τυπογραφίας*, τ. 1: *Σκλαβιά-Διαφωτισμός-Έπανάσταση: 1476-1828* (Αθ.: Gutenberg <Ιστορία-Έρευνα>).
- ΣΤΑΘΗΣ (Δημήτρης) 1993, *Ο Διαφωτισμός και το Νεοελληνικό Θέατρο: Έπτά Μελέτες* (Θεσσαλονίκη: University Studio Press).
- ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ (Μιχαήλ Κ.) 1926, *Αί Φυσικαί Έπιστημαι έν Ελλάδαδι πρό τής Έπαναστάσεως: Η Έκπαιδευτική Έπανάστασις* [1926], άνατ., πρόλ.-έπιμ. Γιάννης Καράς: *Έπιλογή από τά Έργα του Μιχαήλ Κ. Στεφανίδη: Έπιστημολογικές Προσεγγίσεις στη Νεοελληνική Έπιστημονική Σκέψη* (Αθ.), σσ. 53-124.
- ΤΑΜΠΑΚΗ (Άννα) 22002, *Η Νεοελληνική Δραματοουργία και οι Δυτικές της Έπιδράσεις (1805-1905 Αί.)*: *Μία Συγκριτική Προσέγγιση* (Αθ.: Ergo — Αθ.: Άφοι Τολίδη, 1993).
- 2004, *Περί Νεοελληνικού Διαφωτισμού: Ρεύματα Ίδεών και Δίανλοι Έπικοινωνίας με τή Δυτική Σκέψη* (Αθ.: Ergo).
- ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ (Νικόλαος Β.) 1983, *Νεοελληνικά: Δοκίμια και Μελέτες*, τ. 2. (Αθ.: Μυρτίδης).
- ΨΗΜΜΕΝΟΣ (Νίκος Κ.) [είσαγ.-άνθολ.-σχολ.] 1988-1989, *Η Έλληνική Φιλοσοφία από τó 1453 ως τó 1821*, 2 ττ. (Αθ.: Γνώση <Φιλοσοφική και Πολιτική Βιβλιοθήκη, 26-27>).
- WOLFF (Larry) 2001, *Ο Διαφωτισμός και ó Ορθόδοξος Κόσμος: Δυτικές Απόψεις για τήν Ορθόδοξη Έκκλησία στην Ανατολική Ευρώπη / The Enlightenment and the Orthodox World: Western Perspectives on the Orthodox Church in Eastern Europe*: *Έτήσια Διάλεξη Κ.Θ. Δημαρά, 2000*, μτφρ. Μαρία-Χριστίνα Χατζηωάννου (Αθ.: Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών [Ε.Ι.Ε.] / Ίνστιτούτο Νεοελληνικών Έρευνών).

I. Εὐρωπαϊκός Διαφωτισμός: Ἕνα Ἐγκυκλοπαιδικὸ Διάγραμμα

Ὄνομα: Διαφωτισμός (*Lumières, Enlightenment, Aufklärung, Illuminismo*) καὶ Γενεαλογία του ἢ Διαφωτισμοί (ἀναλογικά προσδιοριζόμενες περίοδοι, ὅπως καὶ οἱ «χρυσοὶ αἰῶνες») — βλ. γιὰ τὴ δική μας ἀρχαιότητα, π.χ., Βασ. Α. ΚΥΡΚΟΣ, *Ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς Διαφωτισμὸς καὶ Σοφιστικὴ* (Ἀθ.: ἐκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, 1986) ἢ Hugh C. LAWSON-TANCRED, *Ἡ Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Διαφωτισμὸς*, μτφρ. Ἄννα Λάζου-Βούτου (Ἀθ.: Περίπλους <Παράπλευρη Ἱστορία> — τίτλ. πρωτ.: *Plato's Republic and the Greek Enlightenment*, Bristol: Bristol Classical <Classical World Series>, 1998).

Ἀντικείμενο ἐνδιαφέροντος: (1) τῆς Ἱστορίας, (2) τῆς Φιλοσοφίας, (3) τῆς Ἱστορίας τῶν Ἰδεῶν (καὶ τῶν ἐπιστημῶν γενικότερα) καί, τέλος, (4) τῆς Φιλολογίας — ἀποφασιστικῆς σημασίας ἀντανάκλαση σὲ ἱστορικὲς ζυμώσεις· δοκιμακὰ καὶ ἐπιστημονικὰ κείμενα ὑποδομῆς.

Ὅρισμός: Κίνημα / σύνθεση ἰδεῶν (γιὰ τὸν θεό, τὴ λογικὴ, τὴ φύση, τὸν ἄνθρωπο) ποὺ προώθησε ἀποφασιστικὰ ἰδεώδη τῆς Ἀναγέννησης (τὸν Ὁρθὸ Λόγο, τὴν ἐλεύθερη ἐρευνα, τὴ στροφή πρὸς τὸ ἄτομο — μὲ στόχο τὴ γνῶση, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν εὐτυχία) καὶ ποὺ, ἀφενὸς ἀνταποκρινόμενη σὲ ἱστορικὲς συγκυρίες (ἀκμὴ τῆς ἀστικῆς τάξης, κρίση τῆς ἀπολυταρχίας, πόθοι ἐθνικῆς ὀλοκλήρωσης), ἀφετέρου ἀποχτώντας εὐρεία ἀποδοχὴ (μεταξὺ διαφορετικῶν στρωμάτων κάθε χώρας ὅπου διαδόθηκε), στάθηκε τὸ ἔναυσμα ἐπαναστατικῶν ἐξελίξεων σὲ πολλὰ πεδία (τέχνη, φιλοσοφία καὶ πολιτικὸ στοχασμό, ἀπελευθερωτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐξεγέρσεις).

Ρίζες: ἀντικατάσταση τοῦ μύθου ἀπὸ τὸν νοῦν ἤδη στοὺς Προσωκρατικούς (τέλος μὲ τὴν ἔλευση τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν· χριστιανισμὸς καὶ πόλεμος μὲ τὶς ἐθνικὲς ἰδέες· πολιτισμικὸς συμβιβασμὸς καὶ ἀντίδραση τοῦ σχολαστικισμοῦ)· «ρῆγμα» τῆς Ἀβινιόν, τὸ 1309, καὶ Φλωρεντινὴ Ἀναγέννηση (ὁ Ἀνθρωπισμὸς στὴν ὑπηρεσία τῆς θρησκείας μὲ τὸν Ἔρασμο· Μεταρρύθμιση καὶ Ἀντιμεταρρύθμιση· ἀδιέξοδο τοῦ συγκρατισμοῦ κλασικῶν γραμμάτων καὶ χριστιανισμοῦ)· ἔκκληση τοῦ Hugo Grotius ὑπὲρ τοῦ φυσικοῦ νόμου (*De Jure Belli et Pacis*, 1625)· μεγάλοι σταθμοί (Καρτέσιος καὶ παραγωγή, Φ. Βάκων καὶ ἐπαγωγή, Γαλιλαῖος καὶ Νεύτων)· ἥττα τῆς μεσαιωνικῆς αὐθαιρεσίας καὶ πλάνης.

Ἀντικείμενα (τομῆς) ποὺ τὸν ἀπασχόλησαν: (1) διακυβέρνηση, (2) παιδεία, (3) ἐκδοτικὴ.

Πνευματικὰ δεδομένα τῆς ἐκκόλαψης: ἡ γωριμία μὲ ἐνάρετους μὴ-χριστιανικοὺς πολιτισμοὺς (ὁ «εὐγενὴς ἄγριος»)· τὸ πλήγμα τοῦ «προπατορικοῦ ἁμαρτήματος» ἀπὸ τὴ θεωρία τοῦ John Locke (τέλος τῆς «ἔμφυτης ἁμαρτίας»)· οἱ ἀναζητήσεις γιὰ τὴν πηγὴ καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ καλοῦ (ἠθικὰ κίνητρα, συνείδηση, πόθος τῆς εὐτυχίας καὶ διακυβέρνηση — Hobbes καὶ θεωρία τοῦ «συμβολαίου», Ἑλβέτιος καὶ ἐγκώμιο τῆς εὐνομίας)· ἡ ἰδέα τῆς Πρόνοιας ὡς μηχανισμοῦ τῆς Φύσης ἀκυρωτικοῦ γιὰ τὶς ἠθοκανονιστικὲς δεσμεύσεις, ποὺ διαδέχτηκε ἡ ἰδέα παγκόσμιων σταθερῶν (καθολικῶν ἀρχῶν) γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴ θρησκεία (ντεϊσμὸς καὶ ἐπίθεση σὲ κάθε ἀνατροπὴ τῆς φυσικῆς τάξης — ἀπὸ τὴν Ἀγγλία στὴ Γαλλία)· ἡ ἔξαρση τοῦ ἀντικληρικαλισμοῦ· ἡ ἐξασθένιση τοῦ ancien régime· ἡ ἀνταπόκριση τῆς Γερμανίας καὶ τῶν βρετανικῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀμερικῆς στὴ θρησκευτικὴ ἀμφισβήτηση (συγκλίσεις καὶ ἀποκλίσεις μεταξὺ ρωμαιοκαθολικῶν καὶ ντεϊστῶν)· ἡ ἀνοδος τοῦ ἀθεϊσμοῦ (νέοι ὑποστηρικτὲς τοῦ Ἐπίκουρου καὶ τοῦ Λουκρήτιου) καὶ τοῦ σκεπτικισμοῦ (Μονταίνιος καὶ Pierre Bayle — *Dictionnaire historique et critique*, 1697) — ἀντίκρυ: Blaise Pascal καὶ John Wesley.

Κοινωνικοπολιτικὰ δεδομένα τῆς ἐκκόλαψης: ἀγανάκτηση γιὰ τὴν παράδοση ἐνοχῆς (καταδίκη τῆς ἡδονῆς, τρόμος τῆς δυνάμεις τῆς) καὶ τὸν ἀπάνθρωπο κρατισμὸ (δουλεία, ὑποταγὴ, πόλεμος)· ἀντιφατικὲς τοποθετήσεις σχετικὰ μὲ τὴν καλύτερη διακυβέρνηση (Hobbes: καταφυγὴ στὴ μοναρχία) καὶ τὴν ὑπεράσπιση ζωῆς, ἐλευθερίας καὶ ἰδιοκτησίας (Locke: συναίνεση πολλῶν γιὰ ἀτομικὲς λύσεις — εὐκρινέστερος ὁ J.-J. Rousseau, *Κοινωνικὸ Συμβόλαιο*, 1762: μιὰ οικονομικὴ ἰσοσθένεια εἶναι ἀπαραίτητη)· ἀνεπιτυχίες τῆς γαλλικῆς μοναρχίας ἀπέναντι στοὺς παλιοὺς φεουδάρχες καὶ στὸ Βατικανό· δυσἀρέσκεια ἀπὸ τὴν ἀνέχεια καὶ καλλιέργεια ἐλπίδων· ἀναταραχὴ σχετικὰ μὲ τὰ νομοθετικὰ συστήματα (δαιτησία τοῦ φυσικοῦ νόμου)· ἀνησυχία γιὰ τὸ νόημα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς προόδου (καταδίκη τῆς βαρβαρότη-

τας, καλλιέργεια προσδοκιῶν ἀπὸ τὸ μέλλον: χρονικότητα κυκλική-γραμμική καὶ «διαμάχη ἀρχαίων καὶ μοντέρνων», μὲ λύση τῆ μετατόπιση τοῦ Bernard Fontenelle ἀπὸ τὴν τέχνη στὴν ἐπιστήμη· ἀπόλυτη αἰσιοδοξία γιὰ τὴ μοίρα τῆς ἀνθρωπότητας (Turgot, Condorcet), μὲ σκιές ἀμφιβολίας (Βολταῖρος) ποὺ θὰ σημαδέφουν τὴ δύση τοῦ κινήματος.

Κριτική: χαλαρὸ πρόγραμμα (Kant ἀπὸ τὸν Ὁράτιο, τὸ 1784: «sapere aude» — ἀνάλογο, κατὰ Δημαρά, τοῦ αἰσχυλικοῦ «τόλμησον [...] φρονεῖν»), συμπτωματικὲς συμμαχίες, ἀφέλεια

Περιοδολόγηση: 17-18. αἰ. (εἰδικότερα μὲ βάση τοὺς ἐκπροσώπους). Κάμψη μέσα στὸν 19. αἰ. ὑπὸ τὰ κοινωνικὰ κινήματα ποὺ ἐξέθρεψε καὶ τὸν ρομαντισμό.

Ἐκπρόσωποι — Τρεῖς Γενιές: (1) Καρτέσιος, Νεύτων, Locke, Montesquieu, Βολταῖρος· (2) Β. Φραγκλίνος, Buffon, Hume, Rousseau, Diderot, D'Alembert, Condillac· (3) Holbach, Beccaria, Lessing, T. Jefferson, Kant, Volney κ.ἄ.

Βασικοὶ Σταθμοί:

- 1633: Δίωξη Γαλιλαίου.
1. 1637: Descartes, *Λόγος περὶ Μεθόδου* (*Discours de la Méthode*).
- 1679: *Habeas Corpus*.
- 1682: Ἀνακοίνωση Νόμου τῆς Βαρύτητας (Newton).
- 1687: Newton, *Ἀρχές τῶν Μαθηματικῶν* (*Principia Mathematica*).
- 1688: Ἐνδοξή/Ἀναίμακτη Ἐπανάσταση στὴν Ἀγγλία (ὑπὲρ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας).
- 1689: Lock, *Περὶ Διακυβερνήσεως* (*On Government*).
- 1690: Lock, *Δοκίμο γιὰ τὴν Ἀνθρώπινη Νόηση* (*An Essay Concerning Human Understanding*).
- 1697: Bayle, *Ἱστορικό καὶ Κριτικὸ Λεξικό* (*Dictionnaire historique et critique*).
- 1721: Montesquieu, *Περσικὲς Ἐπιστολές* (*Lettres persanes*).
- 1735: Linnæus, *Σύστημα τῆς Φύσεως* (*Systema Naturæ*).
2. 1746: Condillac, *Ἡ Προέλευση τῶν Ἀνθρωπίνων Γνώσεων* (*Essai sur l'origine des connaissances humaines*).
- 1748: Montesquieu, *Πνεῦμα τῶν Νόμων* (*Esprit des lois*).
- 1749: Buffon, *Φυσικὴ Ἱστορία* (*Histoire naturelle* — συμπλ. 1788).
- 1751: Ἀρχίζει (καὶ θὰ διαρκέσει ὡς τὸ 1772) ἡ ἐκδ. τῆς *Ἐγκυκλοπαιδείας* (*Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*)· D'Alembert, *Λόγος Εἰσαγωγικὸς στὴν Ἐγκυκλοπαιδεία* (*Discours*)· Hume, *Ἐρευνες γιὰ τὶς Ἀρχές τῆς Ἠθικῆς* (*Inquiries Concerning the Principles of Morals*).
- 1752: Ἀνακάλυψη τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἀπὸ τὸν Β. Φραγκλίνο.
- 1756: Voltaire, *Δοκίμο γιὰ τὰ Ἡθῆ καὶ τὸ Πνεῦμα τῶν Ἐθνῶν* (*Essai sur les mœurs et l'esprit des nations*).
- 1762: Rousseau, *Αἰμίλιος* (*Emile*) καὶ *Κοινωνικὸ Συμβόλαιο* (*Du contrat social*).
- 1763: Voltaire, *Περὶ Ἀνεξιθρησκίας* (*Sur la tolérance*).
- 1764: Beccaria, *Περὶ Ἀδικημάτων καὶ Ποινῶν* (*Dei delitti e delle pene*)· ἐφεύρεση τῆς ἀτμομηχανῆς (Watt).
- 1766: Lessing, *Λαοκόων* (*Laokoon*).
3. 1770: Holbach, *Σύστημα τῆς Φύσεως* (*Système de la Nature*).
- 1776: Smith, *Ὁ Πλοῦτος τῶν Ἐθνῶν* (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*).
- 1781: Kant, *Κριτικὴ τοῦ Καθαροῦ Λόγου* (*Kritik der reinen Vernunft*)· Pestalozzi, *Λεονάρδος καὶ Γερτρούδη* (*Lienhard und Gertrude*).
- 1787: Σύνταγμα τῶν Η.Π.Α.
- 1789: Διακήρυξη Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τοῦ Πολίτη.
- 1791: Καταδίκη τῆς νέας γαλλικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν Πάπα· Volnay, *Τὰ Ἐρείπια, ἢ Στοχασμοὶ γιὰ τὶς Ἀλληλοδιάδοχες Ἀνατροπὲς τῶν Αὐτοκρατοριῶν* (*Les Ruines, ou Méditations sur les révolutions des empires*).

1794: Condorcet, *Ιστορικός Πίνακας Προόδου του Ανθρώπινου Πνεύματος* (*Tableau historique des progrès de l'esprit humain*).

2. Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Συνοπτικά Στοιχεία

Περιοδολόγηση: 1709-1850 ή 1750-1850 ή, αυστηρότερα, 1770-1820 (Συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή, 1774 - έκρηξη του Άγώνα, 1821), με πρόδρομες έκδηλώσεις 1709-1770 (στη Διασπορά και τις Παραδουνάβιες Ήγεμονίες) και με επιφαινόμενα 1820 κ.έξ. (π.χ. περί τον Άσώπιο, τον Καΐρη κλπ.).

Δυνάμεις του Νεοελληνικού Διαφωτισμού: Καραβοκώρηδες και έμποροι, Παροικιακός Έλληνισμός (Βιέννη, Βενετία, Τεργέστη, Λιβόρνο, Μόσχα, Όδησός, Μασσαλία, Παρίσι κ.ά.), προνομιοϋχες περιοχές του υπόδουλου Έλληνισμού (Ήπειρος, Θεσσαλία, Μακεδονία, νησιά, Μ. Άσία).
Ευνοϊκές συνθήκες: περιηγητισμός, αρχαιοφιλία, φιλελληνισμός, Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός, επαναστατικός αναβρασμός στη Δύση

Τομείς ενδιαφέροντος: εκπαίδευση, βιβλία, γλώσσα, προετοιμασία του Άγώνα.

Κύρια γνωρίσματα: ανοικτότητα και ανοχή (Εύγ. Βούλγαρης, 1768: «άνεξιθηρσικία»), εκτίμηση προς την έλληνορωμαϊκή αρχαιότητα και δυσπιστία προς τον ιουδαιοχριστιανισμό, προσήλωση στην επιστήμη· μαχητικότητα, πίστη, πατριωτισμός

Τάσεις του Γλωσσικού: (1) Ύπερ της Κοινής («Προοδευτική»): Κύκλος του Δ. Καταρτζή· (2) Ύπερ του Αρχαϊσμού («Συντηρητική»): Δούκας (3) Ύπερ του Καθαρισμού («Μέση Όδος»): Κύκλος του Κοραή.

Έκπρόσωποι (ιδεών) — (1) της Πρώιμης Φάσης ή «Προδρομικής» Περιόδου («Στροφή προς τη Δύση», 1709-1770: 1750-1770): Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779), Εϋγένιος Βούλγαρης (1716-1806), Ίώσηπος Μοισιόδαξ (1730; 1790), με προβεβλημένο τὸ πρότυπο του Βολταίρου· (2) της Ωριμής Φάσης («Στροφή προς τὰ Μέσα», 1770-1850: 1770-1820) — με δυὸ υποπεριόδους: (2α) τὴν «Ανακαίνιση» (1770-1800), πὸν συνεχίζεται μερικευμένα ὡς τὴν Ἐπανάσταση (ὄπου προπαγανδιστὲς τῆς ἐξέγερσης καὶ μετριοπαθεῖς): Δημήτριος Φωτιάδης ἢ Καταρτζῆς (1730; 1807), Δημητριοῖς (Δανιὴλ Φιλιππίδης, 1758-1832, καὶ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, 1758-1844), Ρήγας Βελεστινλῆς (1757-1798), Ἀθαμάντιος Κοραῆς (1748-1833), Ἀθανάσιος Ψαλῖδας (1767-1829) κ.ά., με ἐντατικοποίηση ρυθμῶν καὶ διεύρυνση θεματικῶν ἐνδιαφερόντων ὑπὸ τὴν ἐπιρροή τῆς γαλλικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας· καὶ (2β) τῶν Ἀντιθέσεων (1800-1820) δίπλα στὸν Κοραῆ (ἐγγύτατο στὴν κίνηση τῶν Γάλλων «Ἰδεολόγων» πὸν καταδικάζουν τὶς βιαιότητες) καὶ ἐφεξῆς: ἀντικοραϊκὲς σάτιρες (Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, Ἰωάννης Βηλαρᾶς, Ἰακωβάκης Ρίζος Νερουλός), ριζοσπάστες (ὁ Ἀνώνυμος τοῦ 1789, ὁ Ρωσαγγλογάλλος τοῦ 1805 [;], ἢ Ἑλληνικὴ Νομαρχία τοῦ 1806, οἱ Κρίτωνος Στοχασμοὶ τοῦ 1819) καὶ ἀντιδιαφωτιστὲς (Δούκας, Κοδρικᾶς, Γρηγόριος Ε΄ Ἀθανάσιος Πάριος), ἐκκλησιαστικὲς διαμάχες κλπ.

3. Ἡ Πρώιμη Φάση («Προδρομική» Περίοδος): Ἡ «Στροφή προς τη Δύση» (1750-1770).

Άφετηρίες καὶ ἐκδηλώσεις: πρότυπα πεφωτισμένης δεσποτείας τοῦ Φρειδερίκου Β΄ τῆς Πρωσίας, 1740-1786, καὶ τῆς Αἰκατερίνης Β΄, 1762-1796 (νομοθεσία, διακυβέρνηση): ἄνοδος τῆς γαλλικῆς κουλτούρας (ἀλλὰ καὶ τῆς ἰταλικῆς καὶ τῆς γερμανικῆς): πάθος τοῦ βιβλίου (τυπογραφία, μεταφράσεις): συνεισφορὰ τοῦ θρησκευτικοῦ οὐμανισμοῦ (Λούκαρης, Κορυδαλλέας, Εϋγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλός κ.ά.), πὸν ὑποχωρεῖ ἀργότερα (στὴν ἐπόμενη περίοδο) μπρὸς στὶς νέες ιδέες (καταδίκη τῆς «φιλοσοφίας» καὶ «πόλεμος τῶν φυλλαδίων»). Ἀπώτατο ὄριο: 1709.

Βασικοὶ Σταθμοὶ τῆς Πρώιμης Φάσης:

1669: Στὴ Συνθήκη ὑποταγῆς τῆς Κρήτης, τὸν Καπουδᾶν Πασὰ παραστέκει ὁ Παναγιώτης Νικουσίος ἢ Νικούσης (Κωνσταντινούπολη 1613 - Σάκσα Πολωνίας 1673), πρῶτος χριστιανὸς διερμηνέας τῆς Ὑψηλῆς Πύλης (1661-1673) — ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας Φαναριωτῶν σὲ ὑψηλὰ ἀξιώματα τῆς τουρκικῆς διοίκησης.

1709: Ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος ἡγεμόνας στὴ Μολδαβία.

1750: Θ. Πολυεΐδης, Ἐπιτάφη ἀποστολῆς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐκκελευμένου τοῦ Rollin (*Histoire ancienne*, 1730) ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Καγκελάριο· πρῶτες τεκτονικὲς στοῦς στὴν Ἑλλάδα.

1760: Πρῶτες περιοδικὲς Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ.

1766: Ὁ Εὐγ. Βούλγαρης μεταφράζει τὸν Μένωνα τοῦ Βολταίρου (*Memnon*, 1749) καὶ ἐκδίδει τὴ Λογικὴ του.

1768: Εἰσάγεται ὁ ὅρος ἀνεξιθρησκία στὴν ἐλληνικὴ ἀπὸ τὸν Εὐγ. Βούλγαρη.

Κοσμᾶς (κ.κ. Κώνστας) ὁ Αἰτωλός (Μέγα Δένδρο Αἰτωλίας 1714 - Καλικόντασι Ἀλβανίας 1779), Διδαχές: Γιὰ τὴ Συντροφικότητα Ἄνδρα καὶ Γυναίκα

Λόγιος μοναχός, ὁ πρόδρομος τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ποὺ ἄρχισε νὰ περιοδεύει κηρύττοντας στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα τὸ 1860. Οἱ διδαχές του συγκεντρώθηκαν ἀπὸ ἄλλους· ὁ ἴδιος δὲν ἄφησε γραπτὰ κείμενα.

Μὲ τὸ κείμενο αὐτὸ τερματίζεται ὁ λαϊκῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς καταγωγῆς μισογυνισμὸς τοῦ Ὁρθόδοξου Οὐμανισμοῦ στὸ νεοελληνικὸ «προοίμιον τῶν Φώτων». Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Κοσμᾶ δομεῖται σὲ ὕφος καὶ γλῶσσα κατανοητὰ ἀπ' ὅλους, καὶ πολὺ συγκροτημένα. Ἡ ἀρχικὴ προσέγγιση γίνεται θερμὰ καὶ συναισθηματικὰ μὲ βάση τὴ βιβλικὴ ἀφήγηση. Κατόπιν φέγεται ἡ ἀταίριαστη κοινωνικὴ θέση τῆς γυναίκας (τεκμήριο γιὰ τὴν τότε κοινωνικὴ πραγματικότητα) μὲ βάση τὴν ἰσότητα ἀπέναντι στὸ δόγμα. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐρμηνεία τῆς ἰσότητας μὲ βάση τὴν παραγωγή τῆς γυναίκας ἀπὸ τὸ μέσο τοῦ ἀνδρικοῦ σώματος. Καὶ τέλος ἐξουδετερώνεται καὶ τὸ ἀντεπιχείρημα περὶ μειονεξίας κάθε παράγωγου ἔναντι τοῦ παραγωγοῦ, μὲ τὸ δογματικὸ δεδομένο τῆς «ἰδίας ψυχῆς» (κριτηρίου ὑπέρτερου τοῦ σώματος).

Ἰώσηπος (κ.κ. Ἰωάννης) Μοισιόδαξ / Μοισιόδακας (Τσερνάδοβα Δοβρουτσᾶς 1725 - Βουκουρέστι 1800), Θεωρία τῆς Γεωγραφίας (Βιέννη 1781): «Τὸ Προοίμιον» (ἀπόσπ.) — γιὰ τὴ Γλῶσσα

Λόγιος μὲ σπουδὲς στὴν Ἑλλάδα, τὴ Μ. Ἀσία καὶ τὴν Ἰταλία. Ὁ πατέρας τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Ἐζήτησε κυρίως διδάσκοντας, μεταφράζοντας καὶ ἐκδίδοντας.

Τὰ ἐπιχειρήματά του γιὰ τὴν προτίμηση τῆς κοινῆς καθρεφτίζουν τὸν ἀνθρωποκεντρικὸ ὠφελισμὸ του. Τρεῖς λόγοι: σαφήνεια (σκοπιμότητα), διάδοση (φιλολαϊκότητα), παράδειγμα ἄλλων πολιτισμῶν (σεβασμὸς στὴν ἐμπειρία καὶ τὴν ἱστορία) — μαρτυροῦν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἐργαλειακὴ ἀντιμετώπιση, τὴν ἐγνοια γιὰ τὸν ἀνθρώπο καὶ τὸ αἶσθημα μέτρου.

4. Ἡ Ὁριμὴ Φάση: Ἡ «Στροφή πρὸς τὰ Μέσα» (1770-1850): Συγκλίσεις καὶ Ἀποκλίσεις.

Βασικοὶ Σταθμοὶ τῆς Ὁριμῆς Φάσης

1. Καθαυτὸ Περίοδος τῆς «Ἀνακαίνισης»

1770: Σπ. Παπαδόπουλος, Ἱστορία τοῦ Παρόντος Πολέμου ἀναμεταξὺ Ρουσίας καὶ Ὀθωμανικῆς Πόρτας (-1773).

1774: Συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζή.

1776: Καταδίκη Βολταίρου ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο.

1779: Μοισιόδαξ, Πραγματεία περὶ Παιδῶν Ἀγωγῆς· ἐκτέλεση Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ.

1780: Μοισιόδαξ, Ἀπολογία.

1783: Πρῶτα γραπτὰ τοῦ Καταρτζή στὴ δημοτικὴ Κοραῆς, Κατήχηση.

1786: Χρ. Παμπλέκης, Περὶ Φιλοσόφου, Φιλοσοφίας, Φυσικῶν.

1789: Ἀνώνυμος τοῦ 1789.

1790: Ρήγας, Φυσικῆς Ἀπάνθισμα καὶ Σχολεῖο τῶν Ντελικάτων Ἐραστῶν· Γουζέλης, Χάσης.

1791: Δημητριάδης, Γεωγραφία Νεωτερικῆ.

1792: Ἐρωτος Ἀποτελέσματα.

- 1793: Ἀκολουθία Ἐτεροφθάλμου καὶ Ἀντιχρίστου Χριστοδοῦλου (Παμπλέκη) τοῦ ἐξ Ἀκαρνανίας ἀφορισμὸς Χρ. Παμπλέκη καὶ νέα καταδίκη Βολταίρου ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο.
- 1794: Μετάφραση Ὀμιλιῶν περὶ Πληθῆος Κόσμων τοῦ Fontenelle (*Entretiens sur la pluralité des mondes*, 1686) ἀπὸ τὸν Κοδρικᾶ.
- 1795: Ψαλίδας, *Καλοκινήματα*.
- 1796: Μετάφραση Beccaria ἀπὸ τὸν Κοραῆ.
- 1797: Ρήγας, «Ἠθικὸς Τρίπους», μεταφράσεις καὶ ἐπαναστατικὰ φυλλάδια: Ἐπιστολὴ τοῦ Σοφωτάτου Κυρίου Εὐγενίου (γιά τὰ Καλοκινήματα τοῦ Ψαλίδα).
- 1798: Πατρικὴ Διδασκαλία Ἀδελφικὴ Διδασκαλία Χριστιανικὴ Ἀπολογία: ἐκτέλεση τοῦ Ρήγα· καταδίκη τῆς γαλλικῆς παιδείας ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Ε΄.
2. Περίοδος τῶν Ἀντιθέσεων μέσα στὴν «Ἀνακαίνιση»
- 1800: Κοραῆς, Ἄσμα Πολεμιστήριον.
- 1801: Κοραῆς, Σάλπισμα Πολεμιστήριον· μετάφραση Λογικῆς τοῦ Condillac (*Logique*, 1780) ἀπὸ τὸν Φιλιππίδη.
- 1802: Πάριος, Ἀντιφώνησις.
- 1804: Εἰσάγεται ἡ λέξη πολιτισμὸς γιά τὸ *civilisation* ἀπὸ τὸν Κοραῆ.
- 1805: Ἀρχίζει ἡ ἔκδ. τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης ἀπὸ τὸν Κοραῆ· ἰδ., *Τί πρέπει νὰ κάμωσιν οἱ Γραικοὶ κατὰ τὰς Παρούσας Περιστάσεις*· πιθ. ἔκδ. τοῦ Ρωσαγγλογάλλου.
- 1806: Ἑλληνικὴ Νομαρχία Ἀωνύμου τοῦ Ἑλληνοσ.
- 1809: Ζαλίκουγλου, Λεξικὸν τῆς Γαλλικῆς Γλώσσης.
- 1811: Χριστόπουλος, *Λυρικά*· ἔκδ. Λογίου Ἐρμῆ (-1821).
- 1813: Ρητορικὴ ἀπὸ τὸν Βάμβα καὶ τὸν Οἰκονόμου· Ι. Ρίζος Νερουλός, *Κορακιστικά*.
- 1814: Βηλαρᾶς, *Ἡ Ρομεηκὴ Γλῶσσα*.
- 1818: Βάμβας, *Στοιχεῖα τῆς Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς*· ὁ Σολωμὸς ἐπιστρέφει στὴ Ζάκυνθο.
- 1819: Κρίτωνος *Στοχασμοὶ πατριαρχικῆ ἐγκύκλιος* γιά τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα.
- 1821: Σπ. Τρικούπης, «Ὁ Δῆμος»· Νικολόπουλος, *Σάλπισμα Ἑλληνοσωτήριον*.
- 1823: Σολωμὸς, *Ἕγνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν* (τυπ. 1825).
- 1831: Α. Ρίζος Ραγκαβῆς, «Δῆμος καὶ Ἑλένη».
- 1840: Φαρμακίδης, Ἀπολογία.
- 1850: Καταδίκη Καίρη († 1853)· κίνημα καὶ σύλληψη Παπουλάκου.

Ρήγας Βελεστινλῆς ἢ Φεραῖος (Ἀντώνιος Κυριαζῆς, Βελεστίνιο 1757 - Βελιγράδι 1798), *Σχολεῖον τῶν Ντελικάτων Ἐραστῶν* [...] ἐκ τῆς Γαλλικῆς Διαλέκτου [N.-E. Rétif de la Bretonne, 1780] *Νῦν τὸ Πρῶτον Μεταφρασθέν...* (Βιέννη 1790): «Συνομιλία Ἐρωτικὴ τοῦ Λεάνδρου καὶ τῆς Βριζίδ» ἀπὸ τὴ 2. ἱστορία, «Τὸ Τσιράκι τοῦ Ἐργαστηρίου» (ἀποσπ.)

- Ὁ Ρήγας μὲ τὸ δημιουργικὸ του ἔργο ἐκπονεῖ ἓνα πλῆρες σχέδιο πολιτικοῦ ἡγέτη, στοχεύοντας στὴν ἀναμόρφωση τοῦ διανοητικοῦ κόσμου τῶν αὐριανῶν πολιτῶν (*Φυσικῆς Ἀπάνθισμα*, 1790), τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κόσμου κατόπιν (*Σχολεῖον τῶν Ντελικάτων Ἐραστῶν*, 1790) καὶ τέλος τῆς ἴδιας τῆς πολιτείας (*Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις*, 1797). Τὸ συγκεκριμένο βιβλίον ἀνήκει στὴ δευτέρη φάση τοῦ σχεδίου του: μὲ τίς ἱστορίες τοῦ *Σχολείου* προτείνει ιδέες ἀναβάθμισης τῶν συμπατριωτῶν του στὸν κατακτημένο μέσο ὄρο τοῦ Εὐρωπαϊοῦ πολίτη, μὲ πρότυπό του τὸ «ὑγιῶς φιλοσοφεῖν» καὶ προσδοκία του τὴν κοινωνικὴ ἀνοδο τῶν μεσαίων στρωμάτων.
- Στὸ «Τσιράκι τοῦ Ἐργαστηρίου» ἐμφανίζει τὴν ὠρίμανση ἑνὸς μαθητευόμενου σὲ ἐμπορικὸ κατὰστημα. Τὸ ἀφεντικὸ του τὸν περνάει ἀπὸ μιὰ σειρὰ δοκιμασιῶν, ὥστε νὰ κρίνει ἂν εἶναι ἄξιος γιά σύζυγος μιᾶς ἀπὸ τίς κόρες του καὶ κληρονόμος τῆς ἐπιχείρησής του: ἐλέγχει ἂν εἶναι ἄξιος ἐμπιστοσύνης, ἂν ἔχει ἰκανότητες, ἂν τὸν διακρίνει αὐτοέλεγχος καὶ ἂν τὰ βγάξει πέρα μὲ τὰ οικονομικά. Ὁ διάλογος μὲ τὴ Βριζίδ ἀνήκει στὴν τρίτη ἀπὸ τίς δοκιμασίες.
- Ὁ διάλογος εἶναι μιὰ μορφή λόγου ποὺ κάνει δυναμικὰ τὴν ἐμφάνισή του στὸ βιβλίον τοῦ Ρήγα, ὅπως καὶ γενικότερα στὸν Διαφωτισμό. Ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι εἶναι τὸ εὐνοούμενο εἶδος τῶν

ἐποχῶν ἀνησυχίας, καὶ στὸν 18. αἰ. συμπύκνωσε τὶς ἀξιώσεις τῶν ἀστῶν γιὰ μιὰ μετακίνηση ἀπὸ τὴ διδαχὴ πρὸς τὴν τέρψη, ἀπὸ τὴ σοβαρότητα τῆς πρόζας στὴν ἀναφυχὴ τῆς ποίησης. Διόλου τυχαῖα πολλοὶ διαφωτιστές, καὶ οἱ Ἕλληνες φυσικά, κατέφυγαν στὸ μέσο τοῦ διαλόγου γιὰ νὰ ἐκθέσουν τὶς πεποιθήσεις τους.

Ἡ σκηνὴ εἶναι σωστά ψυχογραφημένη καὶ μὲ εὐλογη ἐξέλιξη. Ὁ ἀνυποφίαστος γιὰ τὶς προθέσεις τοῦ ἀφεντικοῦ τοῦ Λέανδρος νιώθει ἐλεύθερος νὰ δώσει ἐλπίδες στὴν ἐρωτευμένη ὑπέρτερα, ἀλλὰ ἔχει ὅλη τὴν ἐσωτερικὴ συγκρότηση γιὰ ν' ἀντισταθεῖ στὶς προκλήσεις τῆς. Ἡ τόλμη ἢ καὶ ἐλευθεριότητα τῆς κοπέλας, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀντικειμενικά δὲν στιγματίζεται, ἀλλὰ παρουσιάζεται ὡς μιὰ νέα κοινωνικὴ συνθήκη ποὺ διαθέτει καὶ τὰ ἐπιχειρήματά τῆς.

Μετὰ τὸν διάλογο αὐτὸ ἢ Βριζίδ πολιορκεῖ καὶ ἀλληλογραφικὰ τὸν Λέανδρο, ὁ ὁποῖος μὲ τέχνη ξεφεύγει ἀπὸ τὴν πίεσή τῆς. Ὁ γάμος μὲ τὴν κόρη τοῦ ἀφεντικοῦ ἐπιβραβεύει τὴν ἐπιτυχὴ μαθητεία τοῦ ὑπαλλήλου, ἀλλὰ καὶ Βριζίδ παντρεύεται. Τὸ «θεώρημα» ἔχει ἀποδειχθεῖ ἀφηγηματικά.

Ὁ Κ Ο Ρ Α Ἡ Σ Κ Α Ι Ἡ Ἐ Π Ο Χ Ἡ Τ Ο Υ : Ἡ Ἔ Κ Θ Ε Σ Η Κ . Θ . Δ Η Μ Α Ρ Ἄ (Περιεχόμενο ἀνὰ παράγραφο μὲ παρεμβalλόμενα σχόλια)

4.1. Ἐπεξήγηση τοῦ Τίτλου (εἰσαγωγὴ):

- §1 [σ. 7]. Τὰ πρὸς μελέτη: (1) κατάσταση τῆς ἐποχῆς· (2) ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς καὶ οἱ σύγχρονοί του.
 §2 [σ. 7-8]. Ὁ Κοραῆς ὡς δημιουργός (πραγματοποιός) μέσα στὴν ἐποχὴ του.
 §§3-4 [σ. 8-9]. Κοινοὶ τόποι τῆς ἐποχῆς (σχολεῖα, βιβλία) ποὺ πραγματώθηκαν ἀπὸ πολλούς: παρλληλισμὸς Κοραῆ-Δούκα ἀπὸ τὸν Κομμητᾶ.
 §§5-7 [σ. 9-10]. Κατανόηση τῆς ἐποχῆς (1750-1830)· ἡ ἰδιαιτερότητά τῆς (ἀπότομες καὶ ποιητικὲς μεταβολὲς στὴ διανόηση) καὶ ἡ αὐτοσυνειδησία τῆς.
 §8 [σ. 10]. Ἀντίσταση στὶς ταχύτατες ἐξελίξεις (καταδίκη τῆς Δύσης)· ἔξαψη πνευματικῶν παθῶν.

4.2. Στὰ Μισὰ τοῦ Αἰῶνα:

- §1 [σ. 10-11]. Ἑλληνισμὸς καὶ Δύση στὰ μέσα τοῦ αἰῶνα: ἀνταπόκριση (μὲ κάποια ἀργοπορία) — συντελεστές: μὸδα, μίμηση, ἐπιδράσεις· ἢ συμβολὴ τῆς διαφορετικῆς παράδοσης.
 §2 [σ. 11-12]. Εἰδικότερα ἢ ἑλληνικὴ κινητικότητα: μεταφράσεις, τεκτονισμὸς, παγκόσμια γεγονότα.

Διασκευές (ἀπὸ τὴν ἴδια ἢ ἄλλη γλῶσσα) καὶ μεταφράσεις συναντᾶμε στὶς λογοτεχνίες ὅλων τῶν λαῶν ὑπὸ συνθήκες συγκεκριμένες: (1) ὅταν εἶναι «νεαρές», ὑπὸ διαμόρφωση· (2) ὅταν εἶναι «περιφερειακές» (λειτουργοῦν ὑπὸ τὴ σκιά ἰθυόντων καὶ πυρηνικῶν πολιτισμικῶν συστημάτων) καὶ παρουσιάζουν σημάδια ἀδυναμίας ἢ ἀνωριμότητας· καὶ (3) ὅταν διέρχονται κάποια κρίση ἀξιών. Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς διασκευές ἢ μεταφράσεις βρίσκονται στὶς ἀπαρχές ὅλων τῶν λογοτεχνικῶν παραδόσεων, ἀπὸ τὴ στιγμὴ πουλάχιστον ποὺ περνᾶνε στὴ φάση τῆς ἐντεχνῆς δημιουργίας. Ἡ ἑλληνικὴ δὲν ἀποτελεῖ ἐξαίρεση, ἀν καὶ ἡ τὸ φαινόμενο τῆς μεγάλης μεταφραστικῆς παραγωγῆς στὴν ἑλληνικὴ συνεχίστηκε ὡς τὶς μέρες μας, ὅποτε λόγοι σὰν τοὺς παραπάνω περιορίστηκαν ἢ ἐξέλιπαν — ἴσως ἐπειδὴ ἡ ὥθηση ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὸν Κοραῆ, μὲ τὴ θεωρία του γιὰ τὴ «μετακένωση», δὲν ἀποδυναμώθηκε μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων, ἴσως καὶ γι' ἄλλες αἰτίες (ἐπαγγελματικὴ ἀπασχόληση, ἐκτεταμένη γλωσσομάθεια καὶ σπουδὲς σὲ ξενόγλωσσα ἰδρύματα κλπ.). Μιὰ «μετακενωτικὴ» πάντως ὑποθήκη τοῦ Antonio Gramsci (1891-1937) στὴ γειτονικὴ Ἰταλία φαίνεται νὰ παρήγαγε ἀνάλογα ἀποτελέσματα.

- §3 [σ. 12]. Καθοριστικὰ φαινόμενα διεθνῶς: (1) στροφὴ πρὸς τὶς ἐθνικὲς γλῶσσες, (2) ἀνάπτυξη διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, (3) ἀναζήτησις τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἐθνικὲς Ἰδέες. Στὴν περίοδο ἀκριβῶς τοῦ Διαφωτισμοῦ διαμορφώνεται καὶ ἡ νεοελληνικὴ ἐθνικὴ ιδεολογία, ποὺ θὰ στηριχθεῖ μετὰ τὴν Ἐπανάσταση στὴ ρομαντικὴ ιστοριογραφία καὶ λαογραφία.

4.3. Συντελεστές τῆς Προπαρασκευῆς:

- §1 [σ. 12-13]. Μεταβολές μεταξύ Συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ καὶ Γαλλικῆς Ἐπανάστασης: (1) ὑλικῶν ὄρων, (2) κοινωνικῶν συνθηκῶν, (3) πνευμάτων.
- §2 [σ. 13]. Οἰκονομία: πλούτη καὶ πόθος μιᾶς καλύτερης ζωῆς μὲ τὴν παιδεία· ἐλεύθερος χρόνος καὶ ἀναπόληση.
- §3 [σ. 13-14]. Κοινωνία: τόλμη τῶν νέων νοικοκύρηδων (ἔμποροι) καὶ φαναριώτικες συνήθειες· σχολεῖα, ὑποτροφίες, βιβλία.
- §4 [σ. 14]. Διάνοση: Ταξίδια, γλώσσες, διαθέσιμος χρόνος. Ἐμφάνιση νέων ἀξιώσεων: περιέργεια (1) γεωγραφικῆ-ἱστορικῆ καὶ (2) φυσικῆ (συλλογές). Κάμψη τῶν παραδεδομένων: κλονισμὸς τῆς πίστεως — ἀντικληρικαλισμὸς.

4.4. Προβλήματα:

- §1 [σ. 14-15]. Ἰδέες καὶ ἦθη: ἀρετὴ τοῦ πολίτη vs ἐσχατολογικὴ ἠθικὴ → ἐπιδίωξη τῆς ἐπίγειας εὐδαιμονίας (συναρτήσῃ τοῦ πλούτου): ταξικὲς διακρίσεις, ἀστικὴ συμπεριφορὰ (χρηστοθήθεια), μόδα, σπατάλη, κοινωνικὴ ἐλευθεριότητα.
- §2 [σ. 15]. Παιδεία: (1) εὖρος ἐνδιαφερόντων καὶ πτώση τοῦ ἐπιπέδου· (2) ἐκπαιδευτικὸ καὶ παιδικὸ βιβλίον.
- §3 [σ. 15]. Γράμματα (μὲ βάση τὸ κοινόν): μέτρια μόρφωση χωρὶς αἰσθητικὲς ἀπαιτήσεις, ἔλλειψη ἐπαγγελματισμοῦ, ἐμφάνιση ἐφημερίδας καὶ μυθιστορήματος.

4.5. Πειραματισμοί:

- §1 [σ. 15-16]. Αὐτοσυνειδησία τῶν ἀναγκῶν ἐκμέρους τῆς ἐποχῆς.
- §§2-4 [σ. 16-17]. 1. Γλώσσα, μὲ δύο θεωρίες: (1) μίμηση (κλασικισμὸς καὶ νεοκλασικισμὸς), μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀντίδραση, καὶ (2) αἴσθημα ὑπεροχῆς (ρομαντισμὸς), μὲ κατάληξη στὸν δημοτικισμὸ — ἀνάμεσά τους ὁ συμβιβασμὸς (πρὸς τὴν ἴδρυση μιᾶς Ἀκαδημίας).
- §5 [σ. 17]. 2. Ἐκδοτικὴ: (1) συνεταιριστικὲς ἐκδόσεις· (2) συνήθεια τῶν συνδρομῶν.
- §6 [σ. 17]. 3. Ἐκπαίδευση: ζητήματα (1) θεωρητικὰ (σκοπιμότητα τῆς ἀγωγῆς, μέθοδοι διδασκαλίας) καὶ (2) πρακτικὰ (σχολεῖα, ὑποτροφίες, προγράμματα). Ὁ ρόλος τῆς θρησκευτικῆς ἐποπτείας· διχασμὸς τῆς ἱεραρχίας ἀνάμεσα σὲ δύο τάσεις: (α') εἰσαγωγή πειραματικῶν μαθημάτων, (β') δύσπιστη ἀναθεώρηση προσώπων καὶ μεθόδων — περιπλοκὴ τῆς σημερινῆς σκοπιᾶς.

4.6. Ἀνακαινιστικὴ Πνοή (ὁ Κοραῆς καὶ οἱ ἄλλοι διαφωτιστές):

- §1 [σ. 17-18]. Κοραῆς: ἓνας πολύφρονος διανοούμενος.
- §2 [σ. 18]. Πνευματικὴ συγκρότηση καὶ συνέπειες: παιδεία, γλώσσα, ἀντικληρικαλισμὸς, φιλελευθερισμὸς.
- §3 [σ. 18-19]. Ἀντίδραση: στὶς ιδέες, τὴ γλώσσα, τὴν ἠθικὴ.
- §4 [σ. 19]. Ἄμυνα: «μάχη τῶν φυλλαδίων» — κοινότητα σκοπῶν, διαφορὰ μέσων.
- §5 [σ. 19]. Πρόσληψη τοῦ κοραϊκοῦ ἔργου: ἀνταπόκριση (1) δυναμικῶν τάξεων καὶ (2) λογίων τοῦ γένους — συμβολὴ προσωπικῆς ἀκτινοβολίας καὶ μόδας.
- §6 [σ. 19]. Στήριξη: Ζωσιμάδες. Ἰδεώδεις συνθήκες τῆς ἐποχῆς γιὰ ἓναν διανοούμενο.
- §7 [σ. 19-20]. Ἀλλαγὲς στὰ βιβλία: μορφή (σχῆμα), περιεχόμενον (πρόσφατες ἐκδόσεις, νέες ιδέες), ὕφος (διάταξη τῆς ὕλης, διαλογικότητα, κριτικὴ).
- §8 [σ. 20]. Ἀλλαγὲς στὴν ἐκπαίδευση: (1) τάση πρὸς τὴν εἰδίκευση καὶ ροπὴ πρὸς τίς φυσικὲς ἐπιστήμες· (2) πολλαπλασιασμὸς διδασκομένων καὶ διδασκόντων· (3) θεωρία τῆς «μετακένωσης» ἢ μεταφράσεις, ἐρανίσματα, διασκευές — ἡ σημασία τῶν προλεγομένων.
- §§9-10 [σ. 20-21]. Ταξινόμηση συμβολῶν: Ἐχώρισμα Καταρτζῆ-Κοραῆ-Δούκα. Πολλαπλασιαστὲς οἱ ὑπόλοιποι (ὅπως καὶ στὸ πεδίο τῆς λογοτεχνίας): Δημοτικιστὲς-Κοραϊστὲς-Ἀντιδραστικοί-Ἀνεξάρτητοι.

4.7. Τὰ τοῦ Δράματος Πρόσωπα

α'. Δημήτριος Καταρτζής (Κωνσταντινούπολη; 1730; - Βουκουρέστι 1807)

- §1 [σ. 21-22]. Ὄνομα (Δ. Παναγιωτάκη, Δ. Κλουζιάρης, [Δ. Φωτιάδης]).
- §2 [σ. 22]. Χρονολογία γέννησης, κατὰ τοὺς Περραιβοῦς, Κάλφογλου, Σταμάτη (ἢ Φιλιππίδης).
- §3 [σ. 22]. Φαναριώτικες σπουδὲς καὶ δημόσιες θέσεις.
- §4-5 [σ. 22]. Φυσιογνωμία καὶ πρόσληψη (Περδικάρης, Κάλφογλου).
- §6-8 [σ. 23]. Δημοσιεύσεις (ἠρωελεγεῖο τοῦ 1777, μεταγλωττισμὸς Ν. Λογάδη) καὶ παραγωγή στῆ «λαλούμενη» (1783-1787).
- §9 [σ. 23]. Ὑποδοχή, στροφή καὶ παραγωγή στῆν «αἰρετή» (1791 κ.έξ.).
- §10 [σ. 23-24]. Ὅλα ἔργα (ἐγχειρίδια, μεταφράσεις κλπ.).
- §11 [σ. 24]. Ἐκδοτικὰ ζητήματα.
- §12 [σ. 24]. Τὸ Γνωθὶ Σαντόν.

β'. Γρηγόριος Κωνσταντᾶς (Μηλιές Πηλίου 1758 - 1844)

- §1 [σ. 24]. Πρῶτα χρόνια: Πρῶτα γράμματα (Ἄνθιμος), χειροτονία.
- §2 [σ. 24-25]. Βουκουρέστι (μετὰ ἀπὸ χειροδικία τοῦ δεσπότη): Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης.
- §3 [σ. 25]. Στὸν κύκλο τοῦ Καταρτζή.
- §§4-5 [σ. 25]. Ἡ Γεωγραφία (1791): Ποιότητα· ἡ συμβολὴ τοῦ Δανιὴλ Φιλιππίδη (Μηλιές 1750; - Μπάλτζι Βεσσαραβίας 1832).
- §6 [σ. 25-26]. Στῆ Δύση: Περιπλάνηση καὶ ἐκδοτικὲς δραστηριότητες (πρόλ. στὸν Fr. Soave, 1804).
- §7 [σ. 26]. Σχέδια (γιὰ ἓνα Α.Ε.Ι.) καὶ διδακτικὴ σταδιοδρομία.
- §8 [σ. 26]. Ἡ εὐκαιρία στὶς Μηλιές (1811).
- §9 [σ. 26]. Ὁργάνωση Σχολῆς μαζί μὲ τὸν Ἄνθιμο Γαζή.
- §10 [σ. 26-27]. Στῆ διάρκεια τοῦ Ἀγώνα.
- §11 [σ. 27]. Ἐφθόρος τῆς Παιδείας (1824)· Σύρος· Πόρος.
- §12 [σ. 27]. Στὸ Ὁρφανοτροφεῖο τοῦ Καποδίστρια (1829-1833).
- §13 [σ. 27]. Τέλος στὶς τουρκοκρατούμενες Μηλιές.

Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Γεωγραφία Νεωτερικὴ (1791): «Περὶ τῆς Ἑλλάδος» (ἀπόσπ.)

Θετικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ ἐνπολλοῖς ἔγκυρες ἀκόμη (σ. 72-73). Τὸ κλιματολογικὸ καὶ τὸ τοπογραφικὸ ἐπιχείρημα (σ. 73) ἦταν στὴν πιὸ ἀκμαία τους περίοδο. Ἡ προοδευτικότητά τοῦ συγγραφέα διακρίνεται στὴν ἀποφῆ του γιὰ τὴν ἀνεξιθρησκία καὶ τὸ πρόβλημα διοίκησης στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία (σ. 75).

γ'. Ἀδαμάντιος Κοραῆς (Σμύρνη 1748 - Παρίσι 1833)

- §1 [σ. 27-28]. Εἰσαγωγή καὶ γενικὸς χαρακτηρισμὸς: Ὁ δημόσιος ἄνδρας.
- §2 [σ. 28]. Οἰκογένεια: Μόρφωση καὶ κοινωνικὸ κύρος.
- §3 [σ. 28]. Διάγραμμα βίου: Ὀλλανδία, Σμύρνη, Μομπελιέ, Παρίσι (1788).
- §4 [σ. 28]. Μακρὲς σπουδὲς καὶ ἀργοπορημένη παραγωγή.
- §5 [σ. 28-29]. Ἀρχὴ σταδιοδρομίας: Συγγραφή γιὰ βιοπορισμὸ (1782 κ.έξ.).
- §6 [σ. 29]. Ἐξοπλισμὸς (ἐλληνομάθεια) καὶ προσανατολισμὸς (φιλολογία).
- §7 [σ. 29]. Ὅλα κίνητρα ἐπιλογῆς: Πατριωτισμὸς, ἐλευθεροφροσύνη, πίστη στὴν παιδεία, ιδεώδη τῆς ἐποχῆς (κλασικὲς σπουδὲς — νεοκλασικισμὸς).
- §8 [σ. 29-30]. Ἐθνικὰ δημοσιεύματα: 1798 κ.έξ. — δυσπιστία πρὸς τὴ Ρωσία.
- §9 [σ. 30]. Ἐμμесеθ ἑθνικὴ δράση: Ἐκδόσεις κλασικῶν (συστηματικὰ 1805 κ.έξ.). Προλεγόμενα (ἢ «μετακένωση», ἢ γλῶσσα, ἢ ἐκπαίδευση).
- §10 [σ. 10-11]. Γενικὴ τοποθέτηση: ἐκσυγχρονιστικὴ (οἱ «Ἰδεολόγοι»), ἐλευθερία μὲ δικαιοσύνη, θρησκεία, «μέση ὁδός», ἀνταπόκριση στὴν ἐποχὴ (ἑθνικοὶ στόχοι τοῦ Διαφωτισμοῦ).
- §11 [σ. 31]. Ὑποδοχὴ τῶν ιδεῶν του: θετικὴ-ἀρνητικὴ.

§12 [σ. 31-32]. Στὰ χρόνια τοῦ Ἀγώνα: Διάλογοι, ἀλληλογραφία.

§13 [σ. 32]. Ἐθνικὴ ἀναγνώριση κατὰ τὴν Ἐπανάσταση.

§14 [σ. 32-33]. Δυσχέρειες ἐπὶ Καποδίστρια: Δυὸ ἀντικαποδιστριακοὶ διάλογοι.

Ἄδαμάντιος Κοραΐς, Προλεγόμενα στὴν Ὀμήρου Ἰλιάδος Ραψωδία Α (Παρίσι 1811) — [Ὁ Παπᾶ Τρέχας] (ἀπόσπ.)

Ὁ Παπατρέχας εἶναι πρότυπο ἀπλοϊκοῦ ἱερωμένου τῆς Χίου ποὺ φλογίζεται ὡστόσο ἀπὸ τὸ διαφωτιστικὸ αἶτημα τῆς φιλομάθειας. Στις πρῶτες παραγράφους τοῦ ἔργου (σ. 167), ἔνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαριτωμένα του σημεία, βλέπουμε νὰ συνδυάζονται καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ γνωρίσματα τοῦ ἥρωα. Ἀνάλογο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ περιγραφή τῆς καπνιστικῆς του μανίας (σ. 170). Ὅπου ὅμως ἡ προβολὴ τῆς ἀπλοϊκότητος παραμελεῖται ἢ ἡ διήγηση ξεστρατίζει σὲ σχολαστικὲς λεπτομέρειες τῶν ἀσχολιῶν του (διασαλεύεται τὸ ἰσοζύγιο τέρφης-διδασχῆς ἀπὸ τὴν στράτευση), μειώνεται τὸ ἀφηγηματικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κειμένου.

Ὡς ἐκτοῦτου, οἱ μελετητὲς παραμένουν διχασμένοι σχετικὰ μὲ τὴ λογοτεχνικὴ ἀξία τοῦ ἔργου.

δ'. Νεόφυτος Δούκας (Ἄνω Σουδενὰ Ζαγορίου 1762; - Ἀθήνα 1845)

§1 [σ. 33]. Διάγραμμα βίου: Γιάννενα (Κοσμάς Μπαλάνος), Μέτσοβο, Βουκουρέστι (Λάμπρος Φωτιάδης), Βιέννη, Βουκουρέστι, Αἴγινα (Ὀρφανοτροφεῖο), Ἀθήνα (Ριζάρειος).

§2 [σ. 33-34]. Διδασκαλία (κέρδη ποὺ ἔγιναν δωρεές) καὶ συγγραφή (κατὰ τὸ πλεῖστον σὲ ἀρχαῖζουσα) ἀποτίμηση.

§3 [σ. 34]. Χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀνδρα: Προθέσεις καὶ στάσεις ὑπαγορευμένες στὸ γλωσσικὸ ἀπὸ τὸν κλασικισμὸ καὶ τίς θεωρίες τῆς μίμησης.

§4 [σ. 34-35]. Τεκμηρίωση καὶ ἀπὸ τὴν ὅλη πολιτεία του: προοδευτικὴ καὶ κοινωνικὰ πολύτιμη.

§5 [σ. 35]. Γενεαλογία τῶν γλωσσικῶν του θεωριῶν: Condillac (ἡ λέξη εἶναι σημεῖο τῆς ιδέας) — «τέκνα στραβόκορμα» (Σολωμός) ἀπὸ μηχανικὴ ἐφαρμογή.

§6 [σ. 35]. Σύγκριση καὶ σχέση μὲ τὸν Κοραῖ.

§7 [σ. 35-36]. Σύγκρουση μὲ τοὺς δημοτικιστὲς (ἐπεισόδιο τοῦ Βουκουρεστίου).

§8 [σ. 36]. Παρασιαστικὸ καὶ τρόποι: δημόσια συμπεριφορά: μεγαλοθυμία καὶ ἦθος.

ε'. Παναγιώτης Κοδρικᾶς (Ἀθήνα 1762 - Παρίσι 1827)

§1 [σ. 36-37]. Οἰκογένεια: συμβολὴ μεγάλων τζακιῶν — ἡ ἐπιρροή τους στὴ διαμόρφωσή του.

§2 [σ. 37]. Φανάρι καὶ Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες: Γραμματειακὴ δραστηριότητα.

§3 [σ. 37]. Συγκρότηση καὶ γνωριμίες: Λ. Φωτιάδης, Καταρτζῆς, Φιλιππίδης, Ρήγας, Μοισιόδαξ.

§4 [σ. 37-38]. Πρῶτα ἔργα: Λιβελλογράφημα κατὰ Χαντζερῆ, στίχοι, μεταφράσεις.

§5 [σ. 38]. Προοδευτικὲς ιδέες στὴ μετάφραση τοῦ Fontenelle (*Περὶ Πληθύος Κόσμων*).

§6 [σ. 38-39]. Μερικὴ συντηρητικοποίησις στὴ συνέχεια: ἐξήγηση (πορεία φαναριώτικη).

§7 [σ. 39]. Ἡ κοινωνικὴ του κατάσταση ὥσπου φεύγει γιὰ τὴ Γαλλία: 1797 κ.ἑξ.

§8 [σ. 39]. Ὁ ρόλος τῆς Γαλλικῆς Ἐκστρατείας στὴν Αἴγυπτο γιὰ τὴν ὀριστικὴν του ἐγκατάσταση στὸ Παρίσι.

§9 [σ. 39-40]. Ἕνας προστάτης: ὁ κόμης d'Hauterive.

§10 [σ. 40]. Μιὰ φιλία μὲ ρήξεις (Villoison) κ.ἄ. γνωριμίες.

§11 [σ. 40]. Πρῶτο δημοσίευμα στὰ γαλλικὰ (1802): Γιὰ τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα.

§§12-16 [σ. 40-42]. Ἡ διαμάχη μὲ τὸν Κοραῖ — ἀφορμή: ἡ κριτικὴ τοῦ *Publiciste* ἀφετηρία: ἡ συνάντηση (πηγή: *Καὶ αὐθις πρὸς τοὺς Οἰκείους*, 1817· ἐπιβεβαίωση Κοραῖ)· ἀναζωπύρωση τὸ 1816.

§17 [σ. 42]. Λόγοι τῆς ὀξύτητας: προσωπικότητες καὶ περιεχόμενο (κοινωνικὲς ἀναμοχλεύσεις).

§18 [σ. 42]. Περιβάλλον καὶ τόνος τῆς διαμάχης: Γαλλικὴ Παλινόρθωση καὶ τρόμος τῆς ἀνατροπῆς.

§§19-20 [σ. 42-43]. Λόγοι τῆς λήξης: Διακοπὴ τοῦ Λόγιου Ἐρμῆ, σκεπτικισμὸς γύρω ἀπὸ τὴ «διχόνοια», στήριξη τῆς Μελέτης (1818).

§21 [σ. 43]. Ὁ ρόλος τοῦ Ἀγώνα στὴ λήξη τῆς διαμάχης καὶ οἱ ἀτομικὲς βιλέψεις.

§22 [σ. 43]. Ἀποτυχία τῶν ἀτομικῶν σχεδίων (μεσολάβηση Γρηγορίου Δικαίου).

§§23-24 [σσ. 43-44]. Ἄδοξο τέλος μέσα στὰ ἀπόνερα τῆς διαμάχης.

ς'. Γρηγόριος ὁ Ε' (κ.κ. Γεώργιος Ἀγγελόπουλος, Δημητσάνα 1746 - Κωνσταντινούπολη 1821)

§1 [σ. 44]. Ἡ ἱστορική θέση.

§2 [σ. 44]. Πρῶτα χρόνια· παιδεία (Ἀθήνα, Σμύρνη, Πάτμος).

§3 [σ. 44]. Συγγραφή (θρησκευτικὰ γραπτὰ)· διακονία (πατριαρχίες: 1794-1798, 1806-1809, 1819-1821).

§4 [σ. 44]. Δύσκολες πατριαρχίες: Γαλλικὴ Ἐκστρατεία στὴν Αἴγυπτο καὶ κίνημα τοῦ Ρήγα· ἀντίθεση μὲ τὴν Ἀγγλία· Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση — ἐπιφυλάξεις τῆς κριτικῆς.

§5 [σσ. 44-45]. 1. Πατριαρχία: κατὰ τῶν Γάλλων καὶ τοῦ Ρήγα.

§6 [σ. 45]. 2. Πατριαρχία: κατὰ τῶν Ἀγγλῶν καὶ τῶν Ρώσων.

§7 [σ. 45]. 3. Πατριαρχία: ἐπιδείξεις ἀντιδραστικότητας καὶ καταδίκες — ἐπὶ ματαίω.

§8 [σσ. 45-46]. Σύγκρουση μὲ τὸν Κοραῆ: ἀφετηρία ἢ δυσμένεια πρὸς τὸν Πρωτοψάλτη στὴ Σμύρνη.

§9 [σ. 46]. Ἐκκίνηση ρήξεων στὴν 1. Πατριαρχία: Τὰ φυλλάδια.

§10 [σ. 46]. Ὑφεση στὴ 2. Πατριαρχία: ζῆλος γιὰ τὴν Παιδεία· Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

§11 [σσ. 46-47]. Ἀναζωπύρωση στὴν 3. Πατριαρχία: συνασπισμὸς τῶν ἄκρων κατὰ Κοραῆ, θεωρούμενου ἐπικίνδυνου γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν εὐταξία· ἐγκύκλιος γιὰ τίς φυσικὲς ἐπιστῆμες καὶ ἐπιστολὴ πρὸς Κοδρικᾶ (1819).

§12 [σ. 47]. Ἀντιδράσεις τοῦ Κοραῆ: στενοχώρια, δυσφορία, ξεσπάθωμα.

§13 [σσ. 47-48]. Σημεῖα τῆς ἐγκυκλίου: κάμψη τῶν θεωρητικῶν σπουδῶν, ἀδιαφορία γιὰ τὴ νηστεία, συνήθεια τῶν ἀρχαίων ὀνομάτων.

Γρηγόριος ὁ Ε', [Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ 1819]

Βλ. ὁ.π., σσ. 47-48.

ζ'. Κωνσταντῖνος Νικολόπουλος (Σμύρνη 1786 - Παρίσι 1841) καὶ Γρηγόριος Ζαλίκογλου (ἢ Ζαλικῆς, Θεσσαλονίκη 1776 - Παρίσι 1827)

§1 [σ. 48]. Τύχες Ἑλλήνων στὸ Παρίσι: οἱ ἐπιφυλάξεις τοῦ Κοραῆ.

§2 [σσ. 48-49]. Ζαλίκογλου: Βουκουρέστι (Λ. Φωτιάδης), Παρίσι (1802)· Γαλλοελληνικὸ λεξικό (1809) κ.ἄ.

§§3-5 [σ. 49]. Νικολόπουλος: Βουκουρέστι (Λ. Φωτιάδης), Παρίσι (μεταξὺ Κοραῆ καὶ Κοδρικᾶ)· ἄφθονα ἔργα καὶ λοιπὴ προσφορά (Βιβλιοθήκη Ἀνδρίτσαινας).

η'. Νεόφυτος Βάμβας (Χίος 1776; - Ἀθήνα 1885) καὶ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος (Τσαριτσάνη Θεσσαλίας 1780 - Ἀθήνα 1857)

§1 [σσ. 49-50]. Ἀναλογία: Ἐχθροὶ μὲ ἀντιστοιχία ἔναντι τοῦ Κοραῆ (ταχύτερη ἢ ἀπομάκρυνση τοῦ δεύτερου).

§§2-5 [σσ. 50-51]. Βάμβας: Σίφνος, Πάτμος, Χίος, Πόλη, Παρίσι (1808)· στροφή ἀπὸ τίς θετικὲς ἐπιστῆμες· διευθύνσεις ἐκπαιδευτηρίων, καθηγητῆς Φιλοσοφίας· μέριμνα πλουτισμοῦ. Ἔργο: φάση κοραϊκὴ (ἐγχειρίδια) καὶ μετακοραϊκὴ· Ἐγωκεντρισμὸς ἢ αἰτία τῶν ἐναντίων του πολεμικῶν.

§§6-10 [σσ. 51-53]. Οἰκονόμος: Τσαριτσάνη, Ἀμπελάκια· αὐτοδίδακτος μὲ ἐνδιαφέροντα θρησκευτικὰ καὶ λογοτεχνικὰ (μεταφράσεις, στίχοι)· καθηγητῆς στὴ Σμύρνη (1809) μαζὶ μὲ τὸν Κούμα (Ἐξηνταβελώνης, 1816)· ρῆγμα μὲ τὸν κοραϊσμὸ τὸ 1820. Στὴν Πετρούπολη μὲ τὸ ξέσπασμα τοῦ Ἀγώνα· Ἑλλάδα 1834 (συγγραφικὰ γόνιμη περίοδος).

θ'. Ἄνθιμος Γαζῆς (κ.κ. Ἀναστάσιος Γκάζαλης, Μηλιὲς Πηλίου 1764/1758 - Ἐρμούπολη 1828)

§1 [σσ. 53-54]. Λόγιος Ἐρμῆς 1811-1813 (Φαρμακίδης 1813, Ἀλεξανδρίδης 1814 κλπ.)· προβληματικὴ διάδοση.

§2 [σ. 54]. Σπουδές: Μηλίες, Πόλη, Βιέννη (συγγραφική δραστηριότητα)· ἡ ιδέα ἐνός Α.Ε.Ι. Φιλικὸς στὸν Ἀγώνα. Κατόπιν σχολάρχης σὲ Τῆνο καὶ Σύρο.

ι'. Θεόκλητος Φαρμακίδης (κ.κ. Θεοχάρης Φ., Νιμπεγλέρ Θεσσαλίας 1784 - Ἀθήνα 1860) καὶ Κωνσταντῖνος Κοκκινάκης (Χίος 1781 - Αἴγινα 1831)

§1 [σσ. 54-55]. Κοινὴ διεύθυνση *Λόγιου Ἐρμῆ*, 1816-1819: Κοραϊσμός· διαμάχη μὲ Κοδρικᾶ· κλείσιμο μετὰ τὴ δημοσίευση τοῦ πατριαρχικοῦ ἀφορισμοῦ.

§§2-4 [σσ. 55-56]. Φαρμακίδης: Λάρισα, Πόλη, Κυδωνίες, ἡγεμονίες, Βιέννη, Κέρκυρα, Ἑλλάδα (ρῆξη μὲ τὸν Καποδίστρια). Δράση ἐκκλησιαστικὴ (Αὐτοκέφαλο 1833). Θετικὴ ἀποτίμηση.

§3 [σ. 55]. Κοκκινάκης: μεταφράσεις μὲ προλεγόμενα· πατριωτικὸς ὕμνος.

Θεόκλητος Φαρμακίδης, *Ὁ Συνοδικὸς Τόμος, ἢ Περὶ Ἀληθείας* (1850): Προλεγόμενα (ἀπόσπ.)

Ἡ ἀξία τοῦ ἀποσπάσματος ἐγκρίεται στὴν αὐτογνωσία ποὺ ἐπιδεικνύει, καὶ ἡ ὁποία ἀπὸ ὅλες τὶς ὑπάρχουσες μαρτυρίες ἀποδεικνύεται ρεαλιστικὴ καὶ εἰλικρινής. Ὁ Φαρμακίδης, πράγματι, σὲ μιὰ συνολικὴ θεώρηση τοῦ βίου του, στάθηκε ἀκέραιος καὶ μαχητικὸς, ἀκόμη κι ἂν ἔπρεπε νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ φιλοδοξίες καὶ ἀξιώματα.

ια'. Κωνσταντῖνος Κούμας (Λάρισα 1777 - Τεργέστη 1863)

§1 [σσ. 56-57]. Κοραϊσμός: προσωπικὴ ἐκτίμηση, 1832.

§2 [σ. 57]. Σπουδές: Λάρισα, Τύρναβος, Πόλη, Ἀμπελάκια, Βιέννη.

§3 [σσ. 57-58]. Συγγραφικὸ ἔργο: Πολυσχιδές, πέραν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ φυσικῶν ἐνδιαφερόντων του. Διδασκαλία: Σμύρνη (μαζί μὲ Φαρμακίδη καὶ Οἰκονόμου), Πόλη. Στροφή πρὸς τὸν Κοραῖ (1808) — πρὸς τῶν ἀντικοραϊστῶν.

§4 [σ. 58]. Ἀποτίμηση: πολυγραφία καὶ χρησιμότητα.

Κωνσταντῖνος Κούμας, *Σύνοψις Φυσικῆς* (1812): «Πρὸς τοὺς Ἀναγινώσκοντας»

Ἀξιοσημείωτα χωρία: ἡ κατάσταση τῆς μόρφωσης στὴν Ἑλλάδα (σσ. 339-40)· μιὰ ἐξήγηση γιὰ τὴ σύγχυση τοῦ ὅρου φιλοσοφία στὸν Διαφωτισμὸ (σ. 341)· ἡ πρόταση γιὰ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα σπουδῶν (σ. 342)· ἡ κατάσταση βιβλιοθηκῶν καὶ βιβλιογραφίας στὴν Ἑλλάδα (σ. 344)· οἱ πολὺ μετριοπαθεῖς καὶ κατασταλαγμένες ἀπόψεις γιὰ τὴ γλῶσσα (σσ. 347 κ.ἑξ.).

Ρωσσαγγλογάλλος (1805): Ἡ Ἑλλάς πρὸς Ρῶσσο, Ἄγγλο καὶ Γάλλο

Ἡ σάτιρα αὐτὴ φαίνεται πὺς κυκλοφόρησε χειρόγραφα. Μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Λόρδο Βύρωνα ἤδη στὰ 1811. Πρόκειται γιὰ ἓνα ὄξυ κείμενο χωρὶς πολιτικὲς αὐταπάτες, ποὺ δηλώνει νωρὶς τὸν κίνδυνο ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῶν ξένων δυνάμεων στὴ χώρα. Τὸ ἀνθολογούμενο ἀπόσπασμα εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς γενικῆς ἀπαξίωσής τους.

Ἀνώνυμος ὁ Ἕλληνας, *Ἑλληνικὴ Νομαρχία, ἥτοι Λόγος περὶ Ἐλευθερίας* (1806): Αἰσιοδοξία γιὰ τὴ Νίκη· οἱ Λόγοι

Ἡ *Ἑλληνικὴ Νομαρχία* καταλήγει σὲ προτροπὲς σὰν τοῦ ἀνθολογούμενου ἀποσπάσματος, ἀφοῦ ἔχει ἐξετάσει διεξοδικὰ τὰ συμφέροντα κάθε κοινωνικοῦ στρώματος Ἑλλήνων μέσα στὴ συνεχιζόμενη τυραννία. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἐγκρίεται στὴ στρεφοδικία τῶν ἐπιχειρημάτων: καταλήγει ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀνώτεροι καὶ στὴν ποσότητα ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τους, ἀλλὰ καὶ πιὸ ἐτοιμοπόλεμοι. Μὲ τὸ πρῶτο χτίζει τὴν αὐτοπεποίθηση πάνω στὸ ἀδιαφιλονίκητο δεδομένο τῆς ποιότητας, ἐνῶ συνάγει τὴ δυνατότητα στρατηγικῆς νίκης σὲ βάρος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὴν ἄθροιση ἐπιμέρους νικῶν σὲ κλεφτοπόλεμο.

Ἀθανάσιος Πάριος (κ.κ. Α. Τούλιος, Κόστος Πάρου 1723; - Ρεστὰ Χίου 1813), *Ἀντιφώνησις πρὸς τὸν Παράλογον Ζῆλον τῶν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης Ἐρχομένων Φιλοσόφων, Δεικνύουσα ὅτι Μάταιος καὶ Ἀνόητος εἶναι ὁ Ταλανισμὸς ὅπου κάμνουνε τοῦ Γένους μας*

και Διδάσκουσα Ποία είναι η Όντως και Άληθινή Φιλοσοφία... (με τὸ φ.φευδ. Ναθα-
ναήλ Νεοκαισαρεύς, Τεργέστη 1802): Πρὸς τοὺς Ἱερωμένους

Τὸ ἀπόσπασμα φωτίζει τὸν φανατισμὸ τῆς «ἀνατολικῆς συσπείρωσης» ἀπέναντι στὸ φιλοδυτι-
κὸ πνεῦμα τοῦ κοραϊσμοῦ. Μὲ τόνο ρητορικὸ καὶ προσωπικὸ ὁ Πάριος ἀπευθύνεται πρὸς τὸν
ἀναγνώστη του, φτάνοντας μέχρις ἀκροτήτων στὶς πληροφορίες του γιὰ τὴ Δύση.

Τὸ Κίνημα τῶν Κολυβάδων συνδέθηκε ἐμβληματικὰ μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἀθ. Παρίου (μαζί
του ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης, ὁ Μακάριος Νοταρᾶς κ.ἄ.). Τὸ δεύτερο αὐτὸ κίνημα «κάθαρσης» με-
τὰ τὸν Ἡσυχασμὸ συγκλόνισε τὸ Ἅγιον Ὅρος (1754-1819), ὅταν μετατέθηκαν τὰ μνημόσυνα ἀπὸ
τὰ Σάββατα σὲ Κυριακές, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ τὰ παρακολουθήσουν καὶ ἐργαζόμενοι μοναχοί, κι ἀρ-
γότερα ὅταν τέθηκε ζήτημα γιὰ τὴ συχνότητα τῆς μετάληψης. Τὸ αἶτημα τῶν ζηλωτῶν γιὰ τήρη-
ση τῶν πατροπαράδοτων ἀρχῶν καὶ ἐθίμων ἔκρυβε ὅλο τους τὸ φόβο ἀπέναντι στοὺς νεωτερισμοὺς
τῶν ἐποχῶν καὶ στὴν ἐνδοτικότητα στὸ δυτικὸ παράδειγμα, πού ἔξω ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια τοῦ προε-
παναστατικῦ ἀπομονωτισμοῦ ἐγκυμονοῦσε κινδύνους γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία. Ἀκολούθησαν σύνοδοι,
ποινές, ἐνστάσεις κ.τ.λ., ὥστότου ἔθεσε τέρμα μὲ ἐγκύκλιό του στὴ διαμάχη ὁ Γρηγόριος Ε'. Οἱ Κο-
λυβάδες σκορπίστηκαν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα (σημαντικὸ κέντρο τους ἡ Σκιάθος), ἀλλὰ ἡ ἀποφῆ τους
δὲν ἔσβησε ἴσως ποτέ. Ἄλλωστε τὸ ἐξέθρεψε ὁ ἀφελῆς χιλιασμὸς τῶν ἀμέσως μετεπαναστατικῶν
χρόνων, πού ἔθεσε σὲ κυκλοφορία λογιῆς φυλλάδια μὲ ἀπόκρυφες προφητείες καὶ λαϊκοὺς προφήτες
ἢ πλανόδιους «ἱερεῖς» μεγάλης ἀπήχησης, σὰν τὸν ἀξιοθρήνητο Παπουλάκο (Χριστόφορος Πανα-
γιωτόπουλος, 1780/1785-1861), πού ἔθεσε ἐπὶ μακρὸν σὲ κίνδυνο τὴ δημόσια τάξη.

Ἰακωβάκης Ρίζος Νερουλός (Κωνσταντινούπολη 1778-1849), Κορακιστικά, ἢ Διόρθω-
σις τῆς Ῥωμαϊκῆς Γλώσσας (1813): Πρ. 3., σκ. 7. (ἀπόσπ.)

Τὸ θεατρικὸ αὐτὸ ἔργο ὀφείλει τὴν ἐπιτυχία του στὴν ἐκμετάλλευση τῆς συνταγῆς τῆς κωμωδί-
ας γλωσσικῶν παρεξηγήσεων, πού γνώρισε λίγο ἀργότερα ξεχωριστὴ τύχη στὴ Βαβυλωνία
τοῦ Δ. Βυζάντιου. Στὸ στόχαστρο ἐδῶ μπαίνει ὁ κοραϊσμός. Εἶναι ἡ σκηνὴ πού ἀποκαλύπτε-
ται ἡ μεταστροφή τοῦ ἀκραιφνοῦς Σωτήρη ὑπὲρ τῆς κοινῆς. Ὁ «πιστὸς» Αὐγουστος τὸν
ξορκίζει καὶ τὸν καταριέται στὰ ἱερά καὶ τὰ ὅσια τῆς κοραϊκῆς ὀρθοδοξίας, χωρὶς καμία
αἴσθηση τοῦ γελοίου.

Ἡ δῆλωση τοῦ συγγραφέα ὅτι τὸ ἔργο ἦταν γιὰ διασκέδαση ἐντὸς στενοῦ κύκλου καὶ ὅτι τυπώ-
θηκε χωρὶς τὴ θέλησή του τὸν ἔσωσε ἀπὸ τὰ πυρὰ τῶν μαχητικῶν ὀπαδῶν τοῦ Κοραΐ.

Κρίτωνος Στοχασμοί (1819): Πρὸς τοὺς Νέους (ἀπόσπ.)

Τὸ τελευταῖο ἀπὸ τὰ ριζοσπαστικὰ ἐπαναστατικὰ φυλλάδια πού κυκλοφορήθηκαν ἀνώνυμα
πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀγώνα. Τὸ συγκεκριμένο ἀπόσπασμα ἐμφορεῖται ἀπὸ αἴσθημα ὑπεροχῆς
ἀκόμη καὶ ἐναντι τῆς πολιτισμένης Δύσης.

4.8. Τὸ Τέλος (ἐπίλογος):

§§ 1-2 [σ. 58-59]. Ἐξέταση κατακτήσεων: ἀνέβασμα τῆς στάθμης (αὔξηση σχολείων καὶ ἐντύ-
πων), τάση πρὸς τὴν παιδεία (πού κάμπτεται μὲ τὸ τέλος τοῦ Ἀγώνα — ἀπὸ ἐξάντληση τοῦ
λαοῦ, χάσμα στὴ σχολικὴ προσπάθεια, ἐνδιάθετες αἰτίες στὸν κοραϊσμό, νέα πεπρωμένα τῆς
ἐκπαίδευσης).

§ 3 [σ. 59]. Τὸ πρόβλημα τῆς «μέσης ὁδοῦ»: δὲν ἦταν μία — καὶ ὁ Κοραῖς παρέμενε μόνος ἐγγυη-
τῆς.

§ 4 [σ. 59-60]. Ἄλλες τάσεις (μὲ βάση φυσικὲς ροπές καὶ τὸ ρεῦμα τῆς ἐποχῆς):

Τάση πρὸς τὴν ἀπόλαυση τῶν ἀγαθῶν.

Τάση πρὸς ἐπίδειξη τῶν ἐθνικῶν ἀρετῶν (παρέμβαση Fallmerayer: ἀντίδραση πού ὀδηγεῖ στὰ
ἄκρα, συνεργεία τοῦ νεοκλασικισμοῦ).

Δημιουργικὲς πραγματώσεις. Ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι τὰ Ἐπτάνησα ἔμειναν μακριὰ ἀπὸ τὸν Δια-

φωτισμό· εκείνοι που ἐπιφορτίστηκαν με τὸ ἔργο του ἦταν οἱ Φαναριῶτες. Πράγματι, αὐτὸ ἰσχύει. Μόνον που ὅ,τι εὐγενέστερο ἀπὸ τὶς ιδέες αὐτοῦ τοῦ κινήματος μεταλαμπαδεύτηκε μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση στὰ Ἴονια νησιά. Καὶ δὲν ἦταν οἱ ἐπήλυδες ἀπὸ τὸ Φανάρι που θεμελίωσαν τὴ φιλελεύθερη ιδεολογία στὸ νεόδμητο κράτος, ἀλλὰ ὁ Σολωμός, ὁ Μακρυγιάννης καὶ ὁ Ροΐδης, ἐνῶ καὶ ἡ ἀντίρροπη τάση, ὁ πιὸ δύσπιστος ἀντιδιαφωτισμὸς ἔβρισκε μιὰ ταπεινὴ θέση γιὰ περίσκεψη, στοὺς κόλπους τοῦ Παπαδιαμάντη.

§5 [σ. 60]. Ἡ πλήρης μεταστροφή στὴν καθαρεύουσα· ἡ διαφορετικὴ «ὁδηγία» Κοραῆ (συμβουλὴ τοῦ «χυδαϊσμοῦ»).

5. Ἐπιφαινόμενα (1820-1850)

Θεόφιλος (κ.κ. Θωμᾶς) Καΐρης (Ἄνδρος 1784 - Σύρος 1853), «Λόγος κατὰ τὴν Ἐπίσημον τοῦ Καποδίστρια (Εἰς Αἴγινα τὴν 12 Ἰανουαρίου 1828)» (ἀποσπ.)

Ὁ Καΐρης ἦταν μιὰ εὐγενὴς καὶ θαρραλέα προσωπικότητα, που ὅταν οἱ θεολογικὲς του ἀνησυχίαι τὸν ὁδήγησαν σὲ ριψοκίνδυνους δρόμους, δὲν δίστασε νὰ τοὺς πάρει, καὶ νὰ πληρώσει μετὰ τὶς κακουχίας τῶν τελευταίων του ἡμερῶν τὸ τίμημα. Τὸ κείμενον τοῦ λόγου αὐτοῦ εἶναι ἀπὸ χρόνια ἀσκίαστα ἀπὸ τέτοια προβλήματα, ὅταν ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ ἔθνους τοῦ ὑποδέχτηκε τὸν πρῶτον κυβερνήτη. Ἐντυπωσιάζει πῶς τὸ ἐγκώμιον ὑποστέλλεται ἐνώπιον τοῦ διαφωτιστικοῦ αἰτήματος γιὰ εὐνομίαν βάσει συντάγματικῆς διακυβέρνησης. Σὲ αὐτὸ θυσιάζει ὅλες τὶς δυνάμεις που μετὰ εὐσέβεια θέτει στὸ πλευρὸν τοῦ κυβερνήτη. Καί, κατὰ ἱστορικὴ εἰρωνείαν, ἀποδείχτηκε μοιραῖα προφητικὸν γιὰ τὸν Καποδίστρια τὸ ἐδάφιο κατὰ τῆς εὐνοιοκρατίας.

6. Ἀπὸ τὴ Λογοτεχνία τῆς Διαφωτιστικῆς Περιόδου

Μέσα στὴν περίοδο τοῦ Διαφωτισμοῦ σημειώνεται μιὰ μετακίνηση πρὸς τὴν πεζογραφία («λογογραφία», κατὰ τὸν Κοραῆ: ὄργανον τῆς ἐπιστήμης) που ἀντανάκλα τὴν ἀστικοποίησην μεγάλου μέρους τοῦ κοινοῦ. Στὸν 18. αἰ. διαμορφώνονται δύο μορφὲς ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ (Π. ΜΟΥΛΛΑΣ): ἓνα που καταναλώνει ποίησιν χάριν τέρψεως καὶ ἓνα που καταναλώνει πεζογραφία χάριν διδασχῆς (μετὰ ἀντανάκλασιν καὶ στίς πόλεις ἐκδοτικῆς παραγωγῆς τους: Βενετία-Βιέννη). Ἡ «ἀνανέωσις τοῦ συμβολαίου» μετὰ τὸ κοινὸν θὰ ἐπέλθῃ μετὰ τὸ μυθιστόρημα.

Ἄνωνμος τοῦ 1789 / Ἀληθῆς Ἱστορία (±1789): Τὰ Τέλη τοῦ Μοναχοῦ Παγκράτιου

Σκληρὴ σάτιρα που ἀνακαλεῖ τὸ πνεῦμα τῆς νομβελιστικῆς παράδοσης. Ἐδῶ ὁ ἀντικληρικαλιστῆς συγγραφέας καυτηριάζει τὴν ὑποκρισίαν σὲ μεγάλη κλίμακα τοῦ κλήρου: ὁ προπηλακίζομενος Παγκράτιος ἔχει προηγουμένως ἀρνηθεῖ τὴ συγχώρησιν σὲ ἓναν ἐτοιμοθάνατον που τοῦ ἐξομολογήθηκε πολὺ μικρότερα παραπτώματα.

Ἰωάννης] Κ[αρατζᾶς ὁ Κύπριος] (Λευκωσία 1767 - Βουδαπέστη 1798), Ἐρωτικὸς Ἀποτελέσματα: Ἱστορίαι Ἠθικοερωτικαί (Βιέννη 1792), «Ἱστορία Δευτέρα: Ἐρωτικὸς Ἐλεεινὸς ἐνὸς Κερκυραίου Δραγουμάνου...» — Διαμόρφωσις τῶν Αἰσθημάτων μετὰ τῶν Ἠρώων

Τὸ κείμενον ἀναδεικνύει τὴ χάρισσαν ψυχογράφησιν τοῦ ἀφηγήματος. Ἴδιο πνεῦμα μετὰ τὸ Σχολεῖον τῶν Ντελικάτων Ἐραστῶν, ἀλλὰ ἡ σκοπιμότητα καθορίζεται ἐσωτερικὰ, ἀπὸ λογοτεχνικὰ πλέον κριτήρια.

Ἀλέξανδρος Κάλφογλου (Κωνσταντινούπολις 1725; - 1795), «ὦ, τί κουριόζα συμφορά!»

Ὅριο ἰκανοτήτων τοῦ Φαναριώτη στιχοπλόκου. Ἡ ἔλλειψις πληροφοριῶν γιὰ τὴν αἰτία τῆς ταραχῆς του φορτίζει μετὰ ὑπαρξιακὸν ἐνδιαφέρον τὸ κείμενον. Ἡ κατασκευὴ του παραπέμπει σὲ ἀρχαιοτάτην τεχνικὴν συσσώρευσιν ἀντιθέσεων — βλ. τὴ «Μπαλάντα τοῦ Ποιητικοῦ Διαγωνισμοῦ τοῦ Μπλουᾶ» τοῦ Francois Villon (1431;-1463...), ἢ καὶ τὸ «Τρελοβάπορον» τοῦ δικοῦ μας Ὀδυσσεᾶ Ἐλύτη.

Ἄθανάσιος Χριστόπουλος (Καστοριά 1772 - Βουκουρέστι 1847), *Λυρικά* (31841 — 11811), «Ἀφροδίτη» Ἐ: «Ἀγκάλεσμα»

Ὁ ποιητὴς τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνακρεοντισμοῦ, ὅπως ὀνομάστηκε ἓνα παρακλάδι τοῦ ἀρκαδισμοῦ (κινήματος τοῦ πρώιμου μπαρόκ μὲ λατρεία γιὰ τὶς παραστάσεις ἀνέμελης εὐτυχίας σὲ ποιμενικὰ περιβάλλοντα), ἄνθρωπος πολυπράγμων, ἔδωσε ὅσο ζοῦσε μιὰ συγκεντρωτικὴ ἔκδοση τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου.

Οἱ εὐθυμὲς αἰτιάσεις πρὸς Ἀφροδίτη, σὰν πρὸς κηδεμόνα, στὸ ἐνδεικτικὸ αὐτὸ ποίημα, εἰσάγονται μὲ μιὰ στροφή καταγγελίας καὶ κλείνουν μὲ μιὰ στροφή τελικοῦ αἰτήματος τὸ ὁποῖο διέπει πνεῦμα ὑπηρεσιακῆς διεκπεραίωσης. Εἰκονοποιία νεοκλασικῆ μὲ στοιχεῖα ροκοκό.

Ἰωάννης Βηλαράς (Κύθηρα 1771 - Τσεπέλοβο Ζαγοριοῦ 1823), *Ποιήματα καὶ Πεζὰ Τίνα* (Κέρκυρα 1827), «Μῦθοι.» 10': «Γέρος καὶ Θάνατος»

Γιατρὸς στὰ Ἰωάννινα, στὴ δούλεψη τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τοῦ γιοῦ του Βαλῆ, εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ γνωρίσει καλὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ τὸν ἑλληνικὸ λαό — τὸ ἀντίθετο, θὰ λέγαμε, ἀπὸ τὸν Χριστόπουλο, ποὺ μόλις τόλμησε νὰ σκεφεῖ τὸ ἐνδεχόμενο ἐγκατάστασής του στὴν Ἑλλάδα, κι ἔφυγε παρευθὺς ξανά γιὰ τὸ Βουκουρέστι ὅπου καὶ πέθανε.

Ἡ πρόδος ἀπὸ τὸν Χριστόπουλο στὸν Βηλαρά φαίνεται καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀπλὴ ἀνάπλαση μύθου (Αἴσωπος 78 Chambry). Ὅλα τὰ σημεῖα τῆς ἀρχαίας ἀφήγησης ἔχουν ἀναπτυχθεῖ γιὰ λόγους λειτουργικούς: κοινωνικοὶ ὅροι τοῦ δύσκολου βιοπορισμοῦ, παράμετροι τῆς ἀγανάκτησης στὸ συγκεκριμένο περιστατικὸ, αἰτιολόγηση τῆς βαρυγνομίας καὶ τῆς ἐπίκλησης, προοικονομία τῆς λύσης στὴν ἀπειλητικὴ εἰκόνα τοῦ Χάρου, διεξοδικότερη καὶ πιὸ χωρατατζίδικη ὑπεκφυγὴ τοῦ ἥρωα. Γλώσσα καὶ στιχουργικὴ ποὺ ἐπίσης μαρτυροῦν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν φαναριωτισμὸ στὴν ἐποχὴ τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς.